

SOMALİ'DE BERBERA LİMANI VE OSMANLI DEVLETİ'NİN BÖLGE ÜZERİNDEKİ İDDİALARI (1839-1894)

Durmuş Akalın*

Özet

Berbera şehri ve limanı, Aden Körfezi'nde ve Kızıldeniz'in Afrika sahillerinde yer alır. Bulunduğu konum itibarıyla oldukça stratejik bir noktadadır. Liman Batılı bir güç olarak ilk defa Portekizlilerin eline geçmiş, Memlük Devleti ise bu süreçte Portekizlileri durduramamıştır. Ardından liman Osmanlıların idaresine girmiştir. XIX. yüzyıla kadar Osmanlı'nın kontrolünde kalan bölge daha sonra Mısır'a verilmiş ve ardından İngilizler kontrolü ellerine almışlardır. Tüm bu el değiştirmeler yaşanırken hem Berbera'nın hem Aden Körfezi'nin hem de Kızıldeniz'in önemi ve değeri artmıştır. Sonuçta bölgede yaşanan nüfuz mücadelesi sırasında Osmanlı Devleti bölge üzerindeki hukukunu korumaya çalışmış ancak bu hiç de kolay olmamıştır. Sömürgeciliğin en yoğun olarak yaşandığı XIX. yüzyılda bu çekişmeden en fazla zarar görenler ise Somali ve Somali'nin Berbera gibi liman şehirlerinde yaşayanlar olmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Berbera, Osmanlı Devleti, İngiltere, Mısır, Somali, Kızıldeniz*

Abstract

Berbera Port in Somalia and Ottoman Empire's Rights on This County (1839-1894)

Berbera city and port is in Aden Harbour and in Red Sea near to African shores. Its place is almost important. The port was captured by Portugals first time for a European power. But Memlüks State couldn't stop Portugal and her naval Powers in Egyptian African shores. After Ottoman State captured Egypt, his influence came to Somali shores and Berbera port too. This city and port has ruled by Ottomans at the end of 19th century. But in this century Egyptian soldiers came to this port via Ottoman grant. England has captured this port with end of Egyptian power in this area. Finally with these circumstances Ottoman State intended to build his influence in this area again but this was not so easy. In 19th century when imperialism gold age, Somalia and her cities like Berbera saw a struggle and Somalia people lived in this atmosphere.

Key Words: *Berbera, Ottoman State, England, Egypt, Somalia, Red Sea.*

Giriş

Aden körfezinde bulunan Berbera şehri, önemli bir liman ve eski bir yerleşim yeri olup, Batlamyus ve Cosmas şehirle ilgili bazı bilgiler vermişlerdir.

---

* Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Denizli, dakalin@pau.edu.tr

Eski Arap coğrafyacılarının da bölgede en iyi bildikleri yer Berbera'dır. O yüzden Aden Körfezi'ne *Bahr Berbera* veya *El Halic el Berberi* adını vermişlerdir. Memleketin ismi yerlilerden Berbera veyahut Berabir'den gelmektedir. Tarihte Berbera şehrinden ilk bahseden İbn Said olsa gerektir. Ancak tarihi hakkında pek az malumat vardır. Berbera XIV. yüzyılda bölgede kurulan Adal-Zeyla krallığının bir parçasıdır.¹ Adal Sultanlığı'nın başkenti Zeyla'ydı ve bütün önemli merkezleri Aden Körfezi kıyılarında bulunuyordu.² 1517'de Portekizli Lopo Suares, Adal Sultanlığı'nın başkenti Zeyla'yı ateşe vermiştir. Şehir kalesi ele geçirilerek yağmalanmıştır. Eski Zeyla şehri hakkında bilgi veren Evliya Çelebi, Zeyla'nın 1531-32'de Özdemir Paşa tarafından fethedildiğini belirtir. Zeyla'nın yine Portekizlilere komşu olduğunu anlatır.³ 1518'de Adal'ın en önemli limanlarından olan Berbera da barbarca bir tahribata uğramıştır.⁴ Berbera'ya saldıran Portekizli denizci Antonio de Saldanha'dır. Emrinde dördü büyük altısı muhtelif hacimdeki gemilerden mürekkep bir filo vardır ve bu gemiler Berbera'yı yakıp yıkmışlardır.⁵

XVI. asırda seyahat eden Varthema, Berbera adasında bir Müslüman hükümdardan bahseder. Muhtemelen o dönem burası Harar hükümdarı Ahmed Gran'ın himayesine girmiş olmalıdır. Ahmed Gran, Yavuz Sultan Selim'den itibaren Yemen'e sahip olan Türklerin⁶ yardımı ile Portekizlilere karşı koymuştur. Türkler bu dönemde Güney Arabistan'ın sahibi olarak Somali sahilinde de söz sahibi olmuşlardır.⁷ Osmanlı Devleti'nden önce ise Kızıldeniz kıyıları, Mısır Memlüklerinin hâkimiyeti altındaydı. Memlûkler 1506'da Portekiz tehlikesinin güçlenmesine bağlı olarak Sevakin'i işgal ettiler ve buraya bölgedeki en büyük Memlûk garnizonunu yerleştirdiler.⁸ Ne var ki Portekizlileri durdurmayı başaramadılar. Ancak Osmanlı Devleti, Kızıldeniz'e gelince Portekiz tehdidi de azalmaya başlamıştır. Aslında 1517'de Kuzeydoğu Afrika'nın bütün Müslüman ülkeleri hukuki olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altına geçmişti.⁹ Osmanlılar Mısır'ı ve Kızıldeniz sahillerini elde ettikten sonra Süveyş Kanalı'nın henüz açık olmaması nedeniyle bu deniz

---

¹ Hartman 1997, s.524-525.

² Ivanov 2013, s.149.

³ Evliya Çelebi 2011, s.1018.

⁴ Özbaran 2013, s.285; Ivanov 2013, s.150.

⁵ Yavuz 2003, s.CCXXVI.

⁶ Osmanlı Devleti'nin Yemen'e sahip olması ile ilgili daha ayrıntılı bilgiler için Ahmet Raşit Paşa'nın yazdığı ve Yrd. Doç. Dr. Sadettin Baştürk tarafından yayına hazırlanan *Tarih-i Yemen ve San'a* adlı esere bakmak gerekir. Ahmet Raşit Paşa Abdülaziz zamanında görev yaptığı bu bölgenin hem tarihi hem de için de bulunduğu dönemle ilgili kıymetli bilgiler vermektedir.

⁷ Hartman, 1997, s.524-525.

⁸ Ivanov, 2013, s.139.

⁹ Ivanov 2013, s.151.

sahillerini bilhassa Hint ve Umman denizlerinde faaliyette bulunan Portekizlilerin taarruzlarından muhafaza için Memlûk Devleti zamanında faaliyette olan Süveyş tersanesinden istifadeyi düşündüler. Burada ayrı bir donanma vücuda getirerek Süveyş veya Mısır Kaptanlığı ismiyle müstakil bir kaptanlık ihdas ettiler.¹⁰ İlk Süveyş Kaptanı da Selman Reis olmuştur. Selman Reis'in verdiği bilgilere göre Berbera, Habeşistan'dan ve başka yerlerden gelen birçok malın bulunduğu bir yerdir. Buradaki halklara karşı koyacak kimse olmadığından da 1.000 kişi ile fethedilebileceğinden bahsetmektedir.¹¹ Daha 1521'de bir rivayete göre Muskat, Hadramut, Aden, Mukalla ve Berbera'yla birlikte Kızıldeniz boyunca bütün Afrika sahilleri tamamen Osmanlı idaresine geçmiştir.¹²

Osmanlılar, Hindistan ve diğer istikametlerden gelen Doğu ticaretinin önemini ve sağladığı menfaatlerin farkına varmışlardı. Bu nedenle Mısır, Osmanlı topraklarına katıldıktan sonra bu ticareti canlandırmaya karar vererek, altın ve baharat ticaretini organize etmeye başlamışlardır. Bunun için yapılması lazım gelen en önemli hareket Kızıldeniz'i kontrol altına aldıktan sonra, Hindistan ile Akdeniz arasındaki emniyeti tesis etmektir.¹³ Çünkü Yemen'in alınmasından sonra, körfezin Afrika sahillerindeki Portekiz güçlerinin bu ticarete zarar vermesi mümkündür.¹⁴ Yavuz Sultan Selim, Mısır'ı alınca Kızıldeniz hâkimiyeti ve Hindistan yolu ilk defa Osmanlıların eline geçmiş oldu. Böylece Berbera da dâhil olmak üzere Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti Kuzey Somali'ye kadar ulaştı. Ancak yol üzerinde uğraşılması gereken bir rakip olarak Portekizliler bulunuyordu. Portekizliler, Osmanlı Devleti bölgede hâkimiyet kurmadan önce nüfuzlarını arttırmışlardı. Ancak 1517'den 1523'e kadar Portekizliler Kızıldeniz'deki birçok önemli noktadan çıkmak zorunda kaldılar.¹⁵ Yine de Portekiz güçleri, 1517'den 1531'e kadar Berbera gibi şehirler dâhil olmak üzere Kızıldeniz ve Aden Körfezi taraflarına dokuz sefer düzenlemişlerdi.¹⁶ Ancak bütün bu çabalarına rağmen, Portekizliler, önceleri Memlûklerin daha sonra da Osmanlıların karşı koymasıyla, hiçbir zaman Kızıldeniz'de tam manasıyla bir hâkimiyet kuramadılar.¹⁷ Bu savaş ortamında üzerinde en fazla durulan yerlerden biri de Berbera olmuştu.

---

¹⁰ Uzunçarşılı 1988, s.400.

¹¹ Genger 2001, s.14; Özbaran 2013, s.51/58.

¹² Yavuz 2003, s.LXXVIII-LXXIX.

¹³ Genger 2001, s.13-14.

¹⁴ Allahverdi 2013, s.38-39.

¹⁵ Dames 1921, s.4-5, 13.

¹⁶ Ivanov 2013, s.109.

¹⁷ Sırma 2008, s.43.

XIX. yüzyılda önem kazanması ile birlikte Berbera'da yılın altı-yedi ayı hatta bazen daha uzun süre devam bir pazar bulunurdu. Gemilerle veya kervanlar halinde buraya gelen satıcılar ürünlerini satar ve yerli kabilelerden değişik mallar alırlardı. Berbera, bölgenin gerisi ile irtibat kurmak için de en uygun yerlerden biri olarak dikkat çekiyordu. Zaten Somali'nin dışarıyla bağlantısı önemli sahil kenarlarındaydı. Bu yerler içinde Berbera'dan başka, Zeyla, Bulhar, Meit ve Heis gibi küçük sahil kasabaları bulunurdu.¹⁸

Şehrin nüfus dokusu hakkında bilgi veren Douglas Jardine, Somali nüfusunun köklerinin tam olarak bilinmemekle birlikte Güney Arabistan'dan ve yerlilerden müteşekkil olduğunu belirtiyor.¹⁹ 1904'te bölgeye giden Sadık El Müeyyed ise Somalilerin aslında Afrikalı olmadığını, Miladi XI. yüzyılda Hindistan racalarından birinin büyük bir orduyla Babü'l Mendeb Boğazı'na gelerek önce Ceziretü'l Arap sahilini sonra karşısındaki Afrika sahilini aldığını belirtir. Bu gelenlerin de Assab'dan Zangibar'a kadar olan alanı yurt edindiklerini söyler. Bölge kabilelerinin kendi dilleri olmasına rağmen Arapça da anlaşılmaktadır.²⁰

1839'dan sonra (İngilizler Aden'i ele geçirdi) Aden giderek İngiliz ticareti açısından önemli hale geldi. Berbera da Aden şehrinin karşısında en önemli liman konumundaydı. Çünkü Aden'e yerleşen İngilizler açısından, hem Aden şehrinin hem körfezin hem de Hint yolunun güvenliği son derece hayati bir önem taşıyordu. Bu yüzden İngilizler her ne kadar Aden'e yerleşmiş olsalar da Aden Körfezi'nin Afrika sahillerindeki gelişmeleri yakından takip etmek durumundaydılar. Berbera XIX. yüzyıl boyunca önemini korudu. Hatta bu önem sürekli artış gösterdi. Çünkü bölge üzerinde siyasi ve ekonomik bir canlanma gözleniyordu. Yüzyılın sonuna doğru Berbera, Arap ve Hint tüccarların toplandığı bir merkez haline gelmeye başladı.²¹

1. İngilizlerin Berbera'yla İlgilenmesi

XIX. yüzyıl boyunca Kızıldeniz'in güneyi, Aden Körfezi ve Afrika boynuzu ticari açıdan canlanma yaşadı. Bölgeye gelen tüccarlar daha çok tekstil ürünleri ve baharat satarken, bölgeden altın ve fildişi gibi önemli kaynakları alıyorlardı.²² XIX. yüzyılın başında bölgenin ticari açıdan önemini belirten ilk isimlerden biri Lord Valentia oldu. Bu sıralarda bölgede en fazla görülen tüccarlar ise Hint tüccarlarıydı. Bunlar adeta Aden, Cidde, Musavva ve Berbera

¹⁸ Thomas 1908, s.91; Charteris 1945, s.183; Samatar vd. 1988, s.83.

¹⁹ Jardine 1925, s.103.

²⁰ Nurse 1891, s.658; Sadık El- Müeyyed 1999, s.68.

²¹ Durrill 1986, s.295 ve 305.

²² Pankhurst 1974, s. 453.

arasında bir tekel kurmuşlardı. Hint tüccarlarının bölgedeki etkisi Evliya Çelebi tarafından da ifade edilmektedir.²³ Hint tüccarlarının en önemli toplanma yeri ve ticari merkezi ise Aden'di. Lord Valentia raporlarında Arabistan'daki limanların ihracatının tek başına büyük bir önemi olmadığını bunun Musavva, Cidde, Aden ve Berbera ile büyük bir toplama eriştiğini belirtmektedir. Tüccarlar kadar Hindistan taraflarından gelen çok sayıda hacı da Aden Körfezi ve Kızıldeniz'deki canlılığı arttıran bir başka faktördü.²⁴ Lord Valentia'dan sonra bölgenin önemini ortaya koyan bir diğer isim de Henry Salt oldu.²⁵

Somali kıyıları ticari açıdan her zaman dikkat çekti. Ancak Aden'in ön plana çıkmasıyla birlikte Somali kıyıları bir ara eski önemini kaybetmeye başladı. Nevarki 1825 yılında İngilizlere ait *Mary Ann* isimli gemi Berbera yakınlarında yağmalanıp mürettebatının bir kısmı da yerel kabileler tarafından öldürülünce bölgeye olan ilgi tekrar arttı. Bu olayın ardından Şubat 1827'de Sir Gordon Bremer komutası altındaki bir İngiliz birliği Berbera'ya saldırdı. Şehri top ateşine tuttu ve limanı kapadı. Sonuçta Somali'deki kabile şeyhleri ilk aşamada 10.000 dolar ödemeyi kabul ettiler. Geri kalan ödemeler de iki yıl içinde yapılacaktı. Şeyhler aynı zamanda İngilizlerle Dostluk ve Ticaret Anlaşması imzalanmaya zorlandılar.²⁶

İngilizler 1830 ve 40'larda Berbera ve Zeyla'ya oldukça ilgi gösterdiler. Çünkü Harar'dan gelen kervan ticareti oldukça önemliydi. Bu kapsamda 1833-1834 arasında Frederick Forbes'in Berbera'ya yaptığı ziyaret son derece önemlidir. Bu dönemde *East India Company* Aden Körfezi'nde önemli bir güç kazanmıştır. Forbes de bu şirkete bir doktor olarak katılmıştır. 1832'nin sonlarına doğru da şirketle beraber Somali sahillerine varmıştır. Forbes, Aden Körfezi ve Kızıldeniz'e *Tigris* adlı gemi ile gelmiştir. Böyle bir dönemde *East India Company*'nin harekete geçmesinin nedeni de Mehmed Ali Paşa'nın yürüttüğü faaliyetlere karşı bölgede şirketin ve İngiltere'nin çıkarlarını korumaktır. Ayrıca Rusların ve Fransızların bu çıkarlara zarar vermesini de önlemektir. *Tigris* gemisi Ekim 1833'te Berbera'da faaliyetlerini yürüttü. Ardından bu geliş gidişler her geçen gün artış gösterdi.²⁷ Aden alındıktan sonra buraya yerleşen 2.000 kişilik askeri birlik bölge ticaretinde İngilizleri daha fazla kuvvetlendirdi. Aden'in önemi arttıkça da Somali kıyılarına İngilizler daha fazla ilgi gösterdiler. Bölgenin en iyi limanına sahip olan Berbera da bu aşamada giderek değer kazandı.²⁸ Bölgenin değer kazanmasıyla birlikte İngilizler

²³ Evliya Çelebi 2011, s. 1019-1020.

²⁴ Pankhurst 1974, s. 459, Saryıldız 1996, s. 40.

²⁵ Pankhurst 1974, s. 454-455.

²⁶ Godsall 2001, s. 151-152.

²⁷ Bridges 1986, s. 680-683.

²⁸ Pankhurst 1974, s.455; Godsall 2001, s.152.

bölgede kendileri dışında başka güçlerin nüfuz alanları oluşturmasından endişeye kapıldılar. Bu aşamada da Fransa en fazla dikkat çeken aktörlerden biriydi ve Fransızların başta Mısır olmak üzere bölge üzerinde kendilerine göre bazı politikaları vardı.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Fransa, Mısır ve bölgeyle ilgileniyordu. Fransızlara göre: “*Mısır, Fransa ile İngiltere arasında yeni bir mücadele sahası olmak istidadındadır. Eğer Fransa’nın eline geçerse, Kanada’daki son müstemleke kayıpları telafi edilmiş olacak ve Hint yolu elde tutulacaktır. Bundan başka, Rusya’nın önüne geçilmez ilerlemesine mukabil, Türkiye arazisinden çok kıymetli bir parçaya sahip olunacaktır. Mısır ticareti de çok önemlidir*” şeklinde bir düşünce hâkimdi ve zaten çok önceleri Napoleon: “*Mısır’a hâkim olan Avrupa kuvveti Hindistan’a da hâkim olur*”²⁹ diyordu. Napoleon’un işaret ettiği üzere Mısır’ın işgali son derece faydalıydı. Esasen Mısır, İngiltere’nin o zamandan beri Kızıldeniz ile Hindistan arasında kurmuş olduğu köprüünün anahtar taşı yani merkezi sayılırdı.³⁰ Fransa Mısır’a yerleşmemişti. Ancak hem Mısır hem de Kızıldeniz üzerindeki siyasetinden de vazgeçmemişti ve nüfuzu da bölgede her geçen gün artmaktaydı. Bu ise İngiltere’yi fazlasıyla rahatsız ediyordu.

Fransızlar Cezayir’i alınca ve Mısır’da Mehmed Ali Paşa ile iyi ilişkiler kurunca bu durum İngilizleri rahatsız etti. Üstelik Kızıldeniz’de her geçen gün daha fazla yer almaya başlamışlardı. Bunun üzerine *East India Company*, Kaptan Haines’i bölge şeflerini kazanmak için 2 Temmuz 1840’ta Tacura ve Zeyla’ya gönderdi. Haines buradaki kabileleri ister para ister diğer araçlarla kazanacaktı. Görüşmeler yapmak üzere gidenler arasında Kaptan Robert Moresby (Aden Deniz Gücünde Kıdemli Yetkili), W.C. Barker (Teğmen) ve C.J.Crutenden, Hacı Abdullah Resul (*East India Company*’nin Moha Temsilcisi) ve Hacı Ali Şarmaki (Tacura’nın Önde Gelenlerinden) yer aldı. Görüşmeler başarılı bir şekilde Ağustos ve Eylül başında devam etti. Sonunda da İngilizler bölgede daha etkin bir konuma geldiler.³¹ İngilizler böylece bölge üzerinde ticari faaliyetlerini daha iyi yapabilmek için önemli bir fırsat elde ettiler.

1840’larda bölgeyi ziyaret eden Rochet d’Hericourt, Berbera’da Hint, İngiliz ve Arap tüccarlarının olduğunu bildirmektedir. Ayrıca Berbera’yı yabancı tüccarların ikamet ettiği bir yer olarak tarif etmektedir. Bunun yanında Berbera’da 10-12 büyük gemi ile 30-40 civarında küçük botun ve Bombay’la

²⁹ Altundağ 1988, s.23; Soysal 1999, s.45.

³⁰ Driaault 2013, s.96.

³¹ Godsall 2001, s.153.

irtibat halinde gemilerin olduğunu bildirmektedir.³² Zaten XIX. yüzyılın ortasında birçok mal Aden ve Moha'ya getirilirdi. Buraya gelen mallar ise genellikle Berbera ve Musavva limanları aracılığı ile bölgeye tekrar ihraç edilirdi.³³ Ancak İngilizlerin 1843'te ve hemen sonrasında Berbera ve Zeyla gibi yerlerdeki etkinliklerinde bir düşüş yaşandı. Bunun nedeni ise Osmanlı Devleti'nin bölgedeki ağırlığını yerel güçler vasıtasıyla arttırmasıydı.³⁴

Somali kıyıları ve Berbera, sadece Aden ve Bombay arasında kalmıyordu. Londra ile ulaşımında da önemliydi. Bu yüzden *East India Company* bölgeye dair incelemeleri ve gezileri destekleme kararı aldı. Bu sayede 1850'lilerde önemli incelemeler yapıldı.³⁵ 1854 yazında Richard F. Burton Somali'ye doğru bir geziye çıktı. Bu gezi sırasında Berbera'ya gelen Burton, Berbera'nın büyük bir çarşısı ve limanı olduğunu söylemektedir. Gezisi sırasında ihtiyaç duyduğu insan ve malzemelerin bir kısmı Berbera'dan temin etmiştir.³⁶ Burton'un Berbera ile ilgili önemli saptamaları vardır. Ona göre Harar ve Somali ülkesinin içinden getirilen köleler Berbera yoluyla ihraç edilmektedir. Harar da önemli bir ticari merkezdir. Galla ülkesinden (bugünkü Etiyopya'da) temin edilen mallar yılda üç defa kervanlarla Berbera'ya getirilmektedir. Yine nisanda yağmurlar yağmaya başladığında bedeviler ve seyahat eden birçok kimse Berbera'dan ayrılmaktadır. Burton yine iddialı bir ifade olarak Berbera'nın en az Bombay kadar güvenli olduğunu söylemektedir.³⁷ Burton, 1854-1855 tarihleri arasında Bombay hükümetine izlenimlerini ve yaptığı gezinin raporlarını sundu. Bu gezi birtakım zorluklarla yapılmıştı. Mesela gezisi sırasında Berbera yakınlarında kabilelerin saldırısına uğradı ve ciddi biçimde yaralandı.³⁸ Ama yine de bu gezinin önemli yankıları olmuştu. Genel itibarıyla de XIX. yüzyılın ortaları İngilizlerin Berbera ve Kuzey Somali'ye ilgilerinin arttığı bir dönemdi.

1868'den önce İngiltere, Kızıldeniz ve Aden Körfezi'nde önemli bir nüfuza sahipti ancak bölgede kendi denetiminde topraklar bulunmuyordu. Bölge üzerindeki politikası da Hindistan merkezli şekilleniyordu. Hindistan yolunun güvenliği politikası, Palmerston'un temellerini attığı bir politikaydı. Bu doğrultuda İngiltere yolun Afrika sınırları içerisinde kalan insanları, Osmanlı Devleti ve Fransa'ya karşı destekliyordu. İngiltere bölgedeki nüfuzunu arttırabilmek için 1868'de Somali, Abissinia ve Danakil'deki kabileler ile

³² Pankhurst 1974, s.459- 460.

³³ Lawson 1983, s. 89.

³⁴ Bridges 1986, s. 682

³⁵ Godsall 2001, s. 154-155.

³⁶ Burton 1855, s. 137.

³⁷ Burton 1855, s. 144-150.

³⁸ Godsall 2001, s. 137-138.

anlaşmalar imzaladı. Zaten 16 Kasım 1841 anlaşması, İngiltere'ye sahilden içerilere doğru nüfuzunu yayma fırsatı sunmuştu. Benzer şekilde Abissinia (Etiyopya Harar bölgesi de dâhil) ile 2 Kasım 1849 tarihli anlaşma, kuzey yolunu İngiliz nüfuzuna ve ticaretine açmıştı.³⁹

İngiltere, Hindistan yolunun güvenliği üzerine kurulu Palmerston'a ait eski politikayı Gladstone ile terketmeye başladı. Gladstone ilk defa yönetime geldiği 1868'de eski politikadan ayrılma yönünde işaretler verdi. Asıl kırılma ise 1877'den sonra oldu. 1870'lerde bir gelişme de İtalya'nın, Fransa'nın yerini almaya başlamasıydı. Bu sırada da Padişah Abdülaziz, Hidiv'e Mayıs 1866'da Sevakin ve Musavva'yı yönetme hakkını tanıdı. Hidiv İsmail bundan sonra Berbera'ya kadar olan alanı kendi kontrolü altına aldı. Kahire'deki İngiliz elçi Albay Stanton bu durumu protesto etti. Alınan yerleri yönetmek üzere İsmail Paşa, Werner Munzinger'i Süveyş'ten Cape Guardafui'ye (bugün Somali'de) kadar Ağustos 1870'de vali olarak atadı. İngiltere, Mısır'ın Kızıldeniz ve Afrika sahillerine yerleşmesine çok fazla tepki göstermedi. Hatta bu durum bir anlamda İngiltere'nin işine geldi. Böylece İngiltere Mısır'ın yönetimi altındaki alanda kendi çıkarlarını muhafaza etmek üzerine kurulu bir politika izlemeye başladı.⁴⁰

1860'larda İngilizler bölgede nüfuzlarını genişletirken bir yandan da Aden çevresinde rekabet artmaya başladı. 1862'de Fransa, Somali sahilinde bir limanı satın aldı. Böylece ekonomik ve diplomatik rekabet arttı. Bir süre sonra bölgeye Mısır kuvvetleri geldi. Mısır birlikleri 1869'da Musavva'yı aldılar ve ardından güneye doğru ilerlemeye başladılar. Mısır birlikleri Berbera'ya kadar ulaştılar. Bu karışıklıklar Berbera ve Aden'de ticaretin bir süre düşmesine neden oldu. Öne çıkan yerler ise Bulhar gibi limanlardı. Kızıldeniz'de Fransız etkisi 1851'den 1880'e kadar devam etti. Bundan sonra bölgede İtalyanlar giderek Fransızların yerini aldılar.⁴¹ 1880'lerin başında İtalyan kâşif Cecchi, Berbera'da çok az miktarda yabancı tüccarın olduğunu buna karşılık var olan tüccarların büyük bir kısmının Hint tüccarı olduğunu söylemektedir. İtalyan araştırmacı Alamanni de 1890'da yine Hint tüccarının büyük oranda Berbera'daki ticareti ellerinde tuttuklarını buna karşılık, İngiliz, Yunan, Mısır ve İtalyan tüccarların da olduklarını söyler.⁴²

---

³⁹ Ramm 1944, s. 211.

⁴⁰ Ramm 1944, s. 213-216.

⁴¹ Lawson 1983, s. 100, 105.

⁴² Pankhurst 1974, s. 463.

2. Mısır'ın Berbera ve Kuzey Somali Hâkimiyeti

Osmanlı Devleti'nin Kuzey Somali'de çok etkin olmasa da Yemen üzerinden bağlantılı bir hâkimiyeti mevcuttu. Portekizlilerin bölgeden çekilmesinden sonra bu alan bir anlamda Osmanlı kontrolünde kabul ediliyordu. Musavva ve çevresine kadar uzanan bu arazi, daha 1749'da D'Anville'nin hazırladığı bir haritada Osmanlı sınırları içerisinde gösteriliyordu.⁴³ Ancak XIX. yüzyılın başında Mehmed Ali Paşa ile Mısır kuvvetleri Kuzey Somali'ye kadar yaklaşma imkânı buldular. Mısır kuvvetlerinin bu dönemde asıl ilgilendikleri yer ise Sudan'dı. 1822'de Sudan, Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İsmail Paşa tarafından Osmanlı Sultanı adına ele geçirildi. Sudan seferi sırasında Lazoğlu Mehmed Bey de İsmail Paşa'ya yardım için görevlendirilmişti. Sefer sonunda Sudan'daki ümera Mısır'a gelerek Mehmed Ali Paşa'dan aman dilemek zorunda kalmıştı. Sudan'ın en önemli özelliği köle sağlama konusundaki avantajlarıydı. Ancak Mehmed Ali Paşa ile Mısır kuvvetlerinin Sudan'a doğru yayılması pek kalıcı olmadı. Sık sık bölgede sorunlar yaşanıyordu. Abissinia üzerine Mısır hücumları Temmuz 1862'de Said Paşa tarafından tekrar başlatıldı ve Musa Hamdi Paşa komutasındaki Mısır birlikleri ülkenin içine doğru yayıldılar. Ancak istenilen neticeler elde edilemeyince geri çekildiler.⁴⁴ Said Paşa'nın kısa süre sonra ölümü (1863) de bu seferlerin devam ettirilememesinde etkili oldu.

Aden Körfezi'nin batısındaki Zeyla iskelesi ise XIX. yüzyılın ikinci yarısında önce Yemen Eyaleti ardından da Mısır Hidivliği tarafından idare edildi.⁴⁵ Ancak daha sonra Mısır kuvvetleri yavaş yavaş güneye doğru yayılmaya başladı. Bu sıralarda Süveyş Kanalı'nın yapımı son derece önemli bir hadise olarak devam etmekteydi. Bu yüzden kanalın yapımını durduramayan İngilizlerin farklı şekillerde bu duruma karşı tedbir alacakları bekleniyordu. Osmanlı Devleti de bu duruma karşı Mısır'ın güneye doğru yayılmasına bir anlamda göz yummaya hazırды. Bu kapsamda Musavva ve Sevakin Hidiv İsmail'e bırakılacaktı. Bu iki yer Kızıldeniz boyunca Mısır'ın genişlemesini ve Cape Guardafui'ye kadar yayılmalarını sağlayacaktı.⁴⁶

12 Muharrem 1283 (27 Mayıs 1866) tarihli Abdülaziz'in fermanıyla Sevakin ve Musavva kaymakamlıkları Mısır'a bağlandı. Bu iki önemli iskele için İsmail Paşa, yılda 70.000 kese yani 350.000 Osmanlı altını vergi vermeyi kabul etti. Hatta 1841'de Mehmed Ali Paşa'ya tanınan 18.000 kişilik ordu mevcudu da 30.000 kişiye çıkarıldı. Yemen Eyaleti'ne bağlı bu yerlerin idaresinin Mısır'a devrinin bir anda uygulamaya konulması imkânsızdı. Bu

---

⁴³ Rawson 1885, s. 99.

⁴⁴ Ahmet Cevdet Paşa 1309, s. 41; Robinson 1927, s. 264-265.

⁴⁵ Kavas 2001, s. 109.

⁴⁶ Hoskins 1942, s.140-141.

yüzden sahillerdeki iskeleler 1865'ten itibaren idari bakımdan padişahın fermanıyla Mısır Hidivliği'ne bırakılmışken, güneydeki diğer iskelelerin devri yaklaşık on sene gecikti. Zeyla'nın Mısır tarafından idaresi ise padişahın ihsanı olarak bir imtiyaz teşkil ettiğinden Hidivlik fermanına dâhil edilmedi. Hatta üzerinden dört yıl geçmesine rağmen bu konuda yeni bir irade zuhur etmediği gibi fermanla bahsi geçen vergi miktarı da kesinleşmedi. Bu yüzden Mısır askerleri 1867 yılında Berbera'ya çıkmalarına rağmen Zeyla'ya ancak 1875 yılında ayakbastılar⁴⁷. Hidiv İsmail Paşa'ya Zeyla'nın verilmesi Halil Paşa'nın Mısır'a götürdüğü hattı hümayun ile olmuştur. Bu hattı hümayun Mısır'da büyük bir törenle gerçekleşmiştir. Ahmed Lütfi Efendi'ye göre Zeyla'nın Mısır'a verilmesi Kızıldeniz'deki Mısır varlığını kuvvetlendirmesi ve buranın ticari açıdan kıymetli olmasından ileri gelmektedir.⁴⁸

Hidiv İsmail Paşa kendisine devredilen Somali sınırları içindeki Berbera Limanı'nı epeyce akçe harcayarak imar ettiği gibi, Harar nehri kaynağına kadar olan kısımlara da Osmanlı bayraklarını diktirdi. Her sene belli miktarda vergi alınan Zeyla'nın Mısır'a devrine bölgenin eski idarecisi Ebubekir Şuheyimi rıza göstermedi. Zira buranın Yemen vilayeti'nin bir parçası olarak kalması taraftarıydı. Sultan Abdülaziz'den gelen emir üzerine Yemen'den hususi zabıtlar ve memurlar gönderilerek Ebubekir Şuheyimi, devir konusunda ikna edildi. Mısır tarafından kendisine paşa unvanı verilerek buranın mutasarrıfı tayin edildi; Harar, Berber ve Bulhar kendisine bağlandı.⁴⁹

Hidiv İsmail Paşa'nın Somali ile ilgili iddiaları, Sultan Abdülaziz'in Musavva ve Sevakin limanlarını bir fermanla vermesiyle başladı. İsmail Paşa bu doğrultuda yavaş yavaş gücünü genişletti. Bir yıl sonra Babiali, Kızıldeniz'deki bu iki limanla ilgili başka bir ferman daha gönderdi. Bu iki ferman İsmail Paşa'nın yayılmasının esasını teşkil etti. Bu fermanlarla Osmanlı yönetimi altında olan Zeyla'nın da Mısır'a verildiği belirtiliyordu. Mısır ise bunu Zeyla'da Somalililer yaşıyor, dolayısıyla bütün Somali Osmanlılara aittir şeklinde yorumladı ve böylece İsmail Paşa bütün Somali üzerinde bir hâkimiyet tesis etmek istedi. Ancak öncelikli olan Somali sahilleriydi. Bu doğrultuda Ağustos 1870'de Mümtaz Paşa, yakın zamanlarda alınan Berbera ve Bulhar dâhil olmak üzere Süveyş ve Cape Guardafui arasındaki bölgeye vali olarak atandı. Mısır'ın bu şekilde Somali sahillerini eline geçirmesi Kahire'deki İngiliz elçi General Stanton tarafından protesto edildi. Mısır'ın genişlemesi İngiltere'de bir süre tartışılıp tereddüt edildikten sonra Lord Salisbury tarafından Ağustos

---

⁴⁷ Orhonlu 1996, s.149-150; Kavas 2001, s.119-120.

⁴⁸ Ahmed Lütfi Efendi C. XV., s.54-55.

⁴⁹ Kavas 2001, s.120-121; Orhonlu 1996, s.148.

1875'te kabul edildi. Buna göre Cape Guardafui'ye kadar olan Afrika'nın doğu sahillerine Mısır'ın yerleşmesine İngiltere tarafından itiraz edilmeyecekti.⁵⁰

Osmanlı Devleti, Galla taraflarından Zeyla ve Berbera'ya saldırılar olmaya başlayınca İsmail Paşa'dan yardım istedi. Mehmed Rauf Paşa komutasındaki Mısır ordusu önce Zeyla ve Berbera'yı ele geçirdi. Ardından Somali kıyılarını takip ederek Ras Hafun'a kadar geldi ve buraya Osmanlı bayrağını dikti. Ras Hafun'a Osmanlı bayrağını diken Cafer Mazhar Paşa'ydı⁵¹. Mısır'ın Kuzey Somali'ye tam olarak ne zaman yerleşmeye başladığı zaman içinde tartışmalı bir hal alınca, ilk defa 1867 yılında Hidivlik memurlarından Cafer Mazhar Paşa'nın, Zeyla'dan daha güneydeki Ras Hafun'a Osmanlı sancağını diktiği⁵² haber verilecekti. Gerçekten de 1870'lerin başında Mısır, Somali'ye doğru yayılmak için önemli hamleler yaptı. 1871'de İsmail Paşa, Doğu Afrika'daki faaliyetler için Albay Purdy'yi Mombasa'dan Viktorya Gölü'ne kadar bir seferle görevlendirdi ve aynı yıl Mümtaz Paşa, Musavva'dan Berbera'ya kadar olan hattı ziyaret etti.⁵³ Aynı gelişmeler doğrultusunda İsmail Paşa, Doğu Afrika'daki hedeflerine ulaşmak için McKillop Paşa'yı Juba nehrinin döküldüğü yere kadar gönderdi. Amacı burada otoritesini tesis etmektir. Bir yandan da aynı doğrultuda Gordon Paşa çalışmalar yürütüyordu. Mısır birliklerinin Somali'nin güneyine doğru yaptıkları askeri faaliyetler neticesinde Kismayu'nun 17 Ekim 1875'te alındığı ve Berbera'dan ekvatora kadar olan bütün hattın McKillop'un komutası altına girdiği belirtiliyordu.⁵⁴

1875'ten sonra İsmail Paşa, nüfuzunu bütün Kuzey Somali sahillerine ve ardından Etiyopya ve Somali'nin içlerine doğru yaymaya başladı. 1875 yazında İsmail Paşa askeri hazırlıklara başladı ve 19 Eylül 1875'te Rauf Paşa 100.000 kişilik bir birlikle Zeyla'dan ayrıldı. Ayrılan bu kuvvetler 11 Ekim 1875'te de Harar'ı ele geçirdi. İsmail Paşa bundan sonra iki hedefe yöneldi. Birisi Etiyopya'nın ele geçirilmesi diğeri de Güney Somali'deki Juba nehrinin etrafının alınması üzerineydi. Bu doğrultuda İsmail Paşa, McKillop ve Chaillé Long gibi Amerikalı subayların komutasında faaliyetleri yürütse de bunlar çok da etkin sonuçlar getirmedi. Ancak Kismayu sorunsuz bir şekilde 16 Ekim'de alındı. Mısır birlikleri Kismayu'ya kadar uzanan seferleri sırasında McKillop Paşa'nın komutası altındayken Berbera bir anlamda tarafsızdı. Ancak sahildeki diğer yerler hatta Kismayu bile Mısır birliklerinin eline geçmişti. Mısır birlikleri buralarda Türk bayrağını asmışlardı. Ancak Zangibar Sultanı'nın İngiltere'ye

⁵⁰ Turton 1970, s. 357-358.

⁵¹ Tandoğan 2013, s.68 ve 146.

⁵² Kavas 2001, s. 115.

⁵³ Rawson 1885, s. 102; Turton 1970, s. 356.

⁵⁴ Chaillé-Long 1887, s. 196; Turton 1970, s. 354.

olan şikâyeti neticesinde Kismayu'dan ve Cape Guardafui'nin güneyindeki tüm yerlerden çekilmek zorunda kaldı.⁵⁵

Mısır'ın Zangibar bölgesinden çekilmesi ise bir anlamda mecburiyet gereği oldu. Zangibar'a doğru genişlemesi üzerine durum, 22 Kasım 1875'te İngiliz Dışilerine iletildi. Ardından Aden'deki İngiliz temsilci Schneider'in endişeleri İngiliz Dışışlerine aktarıldı. Devam eden süreçte Zangibar Sultanı'nın Mısır'ın Zangibar'ın kuzeyini ele geçirdiği ve Sultan'ın İngiltere'den yardım istediği şeklindeki telgrafi, İngiliz Dışışlerine gitti ve 1 Aralık 1875'te Times'ta yayımlandı. Tüm bu durumlar ise İngiltere'yi mesele konusunda daha hassas davranmaya itti. İlerleyen süreçte İngiltere, duruma daha fazla tepki gösterince Mısır da kuvvetlerini ve gemilerini Afrika'nın doğusundan 5 Aralık 1875'te çekmek zorunda kaldı. Bununla ilgili Nubar Paşa da iki gün sonra İngiliz Dışışlerine bir yazı gönderdi.⁵⁶ Ardından McKillop Paşa, Somali'deki Mısır askeri faaliyetlerini bitirip, 6 Şubat 1876'da yine Berbera üzerinden Süveys'e ve oradan Kahire'ye geri dönmüştür.⁵⁷ Mısır, Zangibar ile bu şekilde karşı karşıya gelse de Osmanlı Devleti'nin bölge ile bağları devam etmiştir. Hatta bu meseleden birkaç yıl sonra Zangibar Sultanı'na (Seyyid Bargaş) bir kıta Mecidi Nişan gönderilmiştir.⁵⁸

Askeri faaliyetler sırasında görev alan Albay Chaillé'nin Berbera ile ilgili verdiği bilgiler mühimdir. Hidiv İsmail Paşa'ya yakın olan Albay Chaillé, verdiği bilgilerde dönemin coğrafyacılarından biri olan Keith Johnston'un "*Afrika*" isimli kitabında Berbera kasabasının ve Somali'nin Aden Körfezi'ne bakan sahillerinin 1874'te Mısır birlikleri tarafından ele geçirildiğini söylemektedir. Böylece Musavva'dan başlayarak körfezin büyük bir kısmının ele geçirildiği Temmuz 1875'te de Mısır'ın İstanbul'la vardığı anlaşma doğrultusunda Zeyla'nın da Mısır birliklerinin eline geçtiğini belirtmektedir. Bu genişlemeden sonra Mısır birliklerinin Harar'a doğru ilerlediklerini söylemektedir. Chaillé, verdiği bilgilerde yine Berbera'nın Aden'in tam karşısında yer aldığını ve derin bir koyu olduğunu ifade eder. Buraya 25 Eylül 1875'te geldiğini ve çok iyi bir limanı olduğunu ifade etmektedir.⁵⁹ Mısır, Kuzey Somali'de otoritesini kurduktan sonra buranın yönetimi ile ilgili bir dizi hamle yaptı. 1875 yılından sonra sonra Berbera ile birlikte Kuzey Somali, Mısır Sudan'ına bağlı iki muhafaza yapıldı. Önce Hatt-ı Üstüva valisi Rauf Paşa

⁵⁵ Robinson 1927, s.270; Turton 1970, s.358.

⁵⁶ Turton 1970, s.360 ve 365.

⁵⁷ Chaillé-Long 1887, s.198.

⁵⁸ Ahmet Cevdet Paşa 1991, s.195.

⁵⁹ Chaillé-Long 1887, s.194-195.

buraya vali olarak tayin edildiyse de buranın emiri olan Ebubekir Şuheyymi önce vekâleten daha sonra asaleten muhafız tayin edildi.⁶⁰

İngiltere, Somali'de kabilelerin yer aldığı sahillere ve Berbera'ya 1827 ve 1855'teki iki anlaşmayla girmişti.⁶¹ Kuzey Somali Mısır'ın eline geçince bu durum İngiltere tarafından endişeyle karşılandı. Çünkü Süveyş Kanalı açıldığından itibaren Kızıldeniz ve Aden Körfezi'nin kıymeti daha da artmıştı. Başlangıçta Cape Guardafui'ye kadar uzanan Mısır hâkimiyeti (bir bakıma Osmanlı) İngiltere açısından rahatsız edici olsa da bu duruma çok büyük tepki gösterilmedi. Nisan 1876'da da İngiltere, Mısır'ın Somali sahillerindeki Cape Guardafui'ye kadar olan iddialarını kabul etti.⁶² Bu durum İngiltere açısından en kabul edilebilir durumdu. Çünkü bir başka Avrupa devletinin buralara yerleşmesi İngiltere'yi daha fazla rahatsız ederdi.

Mısır'ın Kuzey Somali'yi ele geçirmesi ile birlikte başlıca limanları olan Bulhar, Berbera ve Zeyla'daönemli bir ticari gelişme başladı. Bu gelişme 1870 ile 1884'te belirgin şekilde kendini gösterdi. Bu tarihlerde ticaret %58 oranında arttı.⁶³ Ekonomik gelişme bu kasabaları aynı zamanda dinamik şehirler haline getirdi. Buralara her yerden insanlar gelmeye başladı. 1877'de Sudan Genel valiliğine Gordon (Charles George Gordon, bilinen ismiyle Gordon Paşa) tayin edildi.⁶⁴ Zeyla ve Berbera ile Tacura gibi Somali sahilleri 1877-1880 arasında Hartum'dan yönetildi. Ancak Hartum'daki vali-generalin otoritesi tüm bölge üzerinde etkili değildi. Hatta Hartum'daki vali, köle ticaretini engellemeye çalışsa da yerel idareciler bu duruma pek önem vermiyordu. Hakikaten XIX. yüzyılın sonunda (1877-1880) Hartum'daki vali Etiyopya ve Berbera arasındaki köle ticaretini tam olarak önleyebilmiş değildi.⁶⁵ Esir ticareti özellikle Sudan ve Habeşistan'a mahsus olup, bu ticareti yapanlar tarafından esirler, Hindistan, Mısır ve Arabistan istikametlerine sevkedilmekteydi. Bu ticaret ile ilgili liman ve iskeleler ise Sevakın, Badı, Dahlak, Zeyla, Beylül, Berbera, Mogadişu, Merke Brava, Mombasa ve Zangibar'dı.⁶⁶ Hidiv İsmail Paşa her ne kadar Kuzey Somali ve Sudan bölgelerinde denetimi eline alsa da tam olarak bölgeye hâkim değildi. Örneğin Hidiv İsmail'in yaklaşık 4.000 kişilik birliği Kasım 1875'te imha edildi. Bu durum İsmail Paşa'nın bölgedeki planlarının aleyhindeydi.

---

⁶⁰ Kavas 2001, s.112.

⁶¹ Rawson 1885, s.117.

⁶² Hoskins 1942, s.141, 143, 146.

⁶³ FO. 78/4613; Mohammad 2004, s.553.

⁶⁴ Orhonlu, 1996, s.151.

⁶⁵ Moore-Harell 1998, s.124; Moore-Harell 1999, s.420.

⁶⁶ Orhonlu 1996, s.3.

Prestijini kurtarmak için İsmail Paşa 15.000 kişilik bir birliği Abissinia'ya göndermek istedi.⁶⁷

Yine benzer şekilde Berbera'da da bazı sorunlar yaşandı. 1875'te Berbera Limanı Hidiv tarafından kapatıldı fakat bir sonraki yıl tüm milletlere açık bir liman olarak tekrar faaliyete geçti. Ancak 24 Eylül 1884'te Mısır birlikleri Berbera'yı tamamen boşalttı ve onların yerini İngiliz birlikleri aldı. Osmanlı Devleti İngilizlerin yerleşmesini engellemek için bir süre çabaladı. Babîâli, Lord Granville'in 3 Ekim 1884 tarihli tavrı üzerine Berbera Limanı'nın Osmanlı Devleti'ne ait olduğunu bildiren bir yazıyı Hariciye Nezareti aracılığı ile İngiltere'ye bildirmek durumunda kaldı. Ancak yaşanan zorluklardan dolayı Mısır Harar, Berbera ve Zeyla'yı 13 Mayıs 1885 tarihinde tamamen boşalttı.⁶⁸

Berbera, uzun süre Aden'e koyun, keçi ve sığır gibi temel ihtiyaç malzemelerinin sağlandığı en önemli limanlardan biri oldu. 1881-1882'de 60.385 koyun ve keçi ile 2.477 büyük baş hayvan bu limandan Aden'e gönderildi. Ticaret ekim ayından mart ayına dek canlı olurdu. Yerliler ürettikleri ve getirdikleri mallarını değişik yerlerden bu limana taşırlardı ve sayıları 10.000 ile 15.000 arasında olurdu. Bu canlılıkta Aden'e yakınlık da önemliydi. Berbera, Aden'den 140 mil (225 km.) Zeyla'dan ise 120 mil (193 km.) uzaklıkta bulunuyordu. Berbera aynı zamanda Harar'ın en önemli dışa açılan limanıydı. Liman, Harar'dan 286 mil (460 km.) uzaklıktaydı.⁶⁹

Fransızlar bu dönemde Kızıldeniz etrafında nüfuz sahibi olmak istediler. İlk olarak Musavva yakınlarında bir liman ahalisini kendi yanlarına çektiler ve burada bayraklarını diktirdiler. Ancak Musavva Mutasarrıfı Pertev Paşa bu durumun üstesinden geldi. Yine 1859 yılında Zeyla'nın kuzeyindeki Obuk (Obock) isimli yerdeki boş araziye yerleştiler. 50.500 franka tekabül eden 10.000 riyal karşılığında buradaki araziyi aldılar. İngiltere ile rekabetten dolayı Aden Limanı'na istedikleri gibi giremeyince Mısır birliklerinin çekilmesinden istifade ederek Cibuti'ye önem verdiler. 1880 yılında da bugünkü Cibuti'yi kurarak bölgeyi tamamen işgal ettiler.⁷⁰ İtalyanlar da 7 Temmuz 1880'de Zeyla'nın kuzeyindeki Assab'ı ele geçirdiler. Yine 25 Aralık 1884 tarihinde İngiltere'ye bölgede başka yerler ele geçirmek konusunda görüşlerini ilettiler. Bu şekilde Afrika sahillerinin silahlarla dolması ileride Yemen İsyanları sırasında Osmanlı Devleti'ne güçlük çıkardı. Sonuçta da 1887 yılında İngilizler,

---

⁶⁷ Hoskins 1942, s.146

⁶⁸ Rawson 1885, s.118; Kavas 2001, s.125-127.

⁶⁹ Rawson 1885, s.118.

⁷⁰ Kavas 2001, s.118; Robinson 1927, s.265.

Harar'ı Habeşistan Krallığı'nın bir parçası olarak gösterdikleri gibi Zeyla ve Berbera da İngiliz himayesi altında gösterilmeye başlandı.⁷¹

3. Berbera'nın Osmanlı'dan Kopması

XVI. yüzyıldan önce Kuzey Somali bölgesinin önde gelen merkezi Zeyla'ydı. Ancak daha sonra merkez bölgenin içine, Harar'a kaydı. İlerleyen süreçte Zeyla, Yemen'e bağlandı ve böylece Osmanlı Devleti'ne bağlı bir yer haline geldi. XIX. yüzyılın başında da ilk önce *East India Company* ardından da Hindistan Hükümeti bölgede nüfuz kazanmaya başladılar. 1874-1875'te ise Mısır Osmanlı Devleti'nden aldığı bir fermanla Tacura, Bulhar, Berbera ve Harar'ı ele geçirdi. Ancak 1884-1885'te tüm Mısır birlikleri bölgeden çekildi. İngiltere Zeyla, Bulhar ve Berbera'yı Kızıldeniz'de geçen yolların güvenliği ve Aden'e et temini gibi gerekçelerle ele geçirdi. Buna rağmen Zeyla ve bölgedeki Osmanlı Devleti'nin sembolik varlığına bir süre İngilizler tarafından göz yumuldu.⁷²

Mısır'ın Zeyla, Berbera gibi Somali sahilleri ve Harar'dan çekilmek zorunda kalmasında üç neden etkin oldu. Birincisi Sudan'da Mehdi'nin ayaklanma çıkartması ve 1881'de Sudan'daki Mısır yönetimini sona erdirmesi. İkincisi Etiyopya'nın her geçen gün askeri bir güç olması ve komşularına doğru yayılması, üçüncü olarak da İngiltere'nin Mısır'ın yayılmasına gösterdiği tepki ve onları Kismayu'dan çıkmaya zorlaması ile General Gordon'un Uganda'yı Mısır kontrolü altına alma girişimindeki başarısızlık gösterilebilir.⁷³ Mısır bölgeyi boşalttıktan sonra buranın İngiltere tarafından alınmasının en önemli sebebi ise Aden'in konumuydu. Bölge İngiliz koruması altına girince Berbera bölgenin merkezi haline getirildi. Burası Aden Körfezi'nin karşısındaydı ve Londra'dan 20, Bombay'dan 6 günlük bir mesafede bulunuyordu. Zeyla, Bulhar ve Berbera Hint birlikleri tarafından denetim altına alındı ve İngiliz memurlar bölgede görev yapmaya başladılar.⁷⁴

İngilizler bölgeyi ele geçirdiğinde herhangi bir zenginlik yoktu ancak bir süre sonra Berbera yakınlarında petrol ve kömür bulundu. Kalite olarak bunlar yeterli olmasa da Berbera'nın bir limanı olması ve buharlı gemilerin limana gelebilme avantajları nedeniyle önemli bir konumda bulunuyordu.⁷⁵ Ancak İngiltere'nin bölgeye yerleşmesi bir takım endişelerle birlikte gelişti.

---

⁷¹ Kavas 2001, s.117 ve 119.

⁷² Clifford 1936, s.289.

⁷³ Abdullahi 1992, s.46.

⁷⁴ Nurse 1891, s.658; Jardine 1925, s.101.

⁷⁵ Jardine 1925, s. 101.

İngiltere'yi XIX. yüzyılın sonuna doğru endişelendiren gelişmelerden biri de Fransa'nın Abissinia'da her geçen gün etkinliğini arttırmasıydı. Eğer Fransızlar tarafından Cibuti ve Harar'a doğru bir demiryolu yapılırsa bu, Zeyla ve Berbera ile Somali limanlarının hinterlandının kesilmesi anlamına gelirdi. Böylece Harar ve Abissinia Fransız nüfuzu altına girerdi.⁷⁶ Yine 1881'de Fransa'nın Tunus'u almasından sonra İtalya, Almanya'ya yakınlaşmaya başladı. Aynı zamanda kendisi Afrika'nın başka yerlerinde sömürge aramaya yöneldi.⁷⁷ Bu yüzden Mısır'ın Kuzey Somali ve Kızıldeniz çevresindeki gücü azalmaya başlayınca İngiltere bölgeye ilgisini arttırdı. Bunun üzerine yaşanan rekabetten dolayı Osmanlı Devleti, bölgedeki hâkimiyetini Mısır'ın gerilemesiyle birlikte tekrar tesis edebilmek için hamlelerde bulundu. Bu doğrultuda bölgeden Osmanlı Devleti'ne yazılar dahi geliyordu.

12 Ocak 1884'te Fazıl Paşa, İstanbul'a gönderdiği bir muhtıra ile gerek Süveys'ten Babu'l Mendeb'e ve gerek Babu'l Mendeb haricinden Asir'e kadar olan sahiller ve kara içlerine kadar olan ahalinin hepsinin müslüman olduğunu ve Mısır idaresi altında olduklarını bildirmektedir. Ancak Mısır'ın deniz kuvveti olmadığı için küçük karakol vapurlarından başka Sevakin, Musavva ve Berbera çevresinde ikamet etmek üzere Kızıldeniz'e üç adet vapur gönderilmesinin uygun olacağını belirtmektedir. Ayrıca bu vapurların orada ikametini zorunlu görmektedir. Bu vapurlar orada kalırsa hem halkın bundan memnun olacağını hem de Habeşlilerin Musavva'ya saldırılarının önlenmiş olacağını ve yabancıların da vapurlar orada olursa müdahale edemeyeceklerini söylemektedir. Yine Londra elçisi Muzurus Bey'in gönderdiği haberlerden İngiltere'nin sadece Mısır'ın muhafazası ile ilgilendiği onun dışındaki alanlarda Osmanlı Devleti'nin faaliyet göstermesine bir şey demeyeceği anlaşılmıştır. Ancak en çok üzerinde durulan Musavva ve Sevakin'e Osmanlı Devleti'nin de doğrudan asker göndermesi uygun olmayacağından bir deniz gücünün buralara gönderilmesi yerinde görülmüştür. Yine bunun az sayıda bir deniz kuvveti ile yapılacağı üstelik Habeşlilerin yabancılar tarafından Kızıldeniz'de bir liman sahibi olmaları için desteklendiği ayrıca Habeş Kralı'nın da İngiltere tarafından himaye gördüğü bildirilmektedir.⁷⁸ Bu gelişmeler yaşanırken Mısır, iyice zayıflamış ve bir de Mısır Meselesi ortaya çıkmıştır. İngilizlerin 1882'deki işgalleri meseleyi daha da karmaşıktırıştır.

Fazıl Paşa Mısır Meselesi'nin çözümüne dair görüşlerini de aktarır. Ona göre bu işte dört yol tutulabilir. Birincisi Lord Granville'in notasına cevap vermek ve onun teklifi çerçevesinde işi diğer devletlere birlikte çözmeye

---

⁷⁶ Marsden 1965, s. 100.

⁷⁷ Marsden 1968, s. 91.

⁷⁸ Y.A.HUS. 176/25.

çalışmaktır. Ancak bunun zamanı geçmiştir. İkincisi İngiltere'den bu konuda hususi bir girişim olmaz ise Osmanlı Devleti'nin meseleyi yabancı devletlere açması ve böylece orta yollu bir çözümün aranmasıdır. Ancak bunun kabul görmesi halinde en iyi yol olmasına rağmen İngiltere'nin diğer devletler ile uyuşması ve durumun Osmanlı Devleti'nin aleyhine dönmesi ihtimali vardır ve bu yüzden sakıncalıdır. Üçüncüsü eğer Osmanlı Devleti'nin Mısır'ı elinde tutması mümkün olmaz ve Mısır dışındaki yerlerde Osmanlı Devleti'nin himayesi kabul görürse Hicaz ve Yemen'in muhafazası ve Kızıldeniz sahillerinin elde tutulabilmesi için Sevakin ve Musavva gibi mahallere Osmanlı Devleti'nin asker çıkarmasıdır. Dördüncüsü ise meseleyi burada yabancı elçilere açmaktan ziyade Osmanlı Devleti'nin İngiltere'deki elçisi Muzurus Bey'in halletmesidir. Bunun için de Muzurus Bey her ne kadar becerikli bir elçi olsa da bu meselenin ehemmiyetinden dolayı onun yerine konuya vakıf birisinin elçi olarak atanması veya Londra'ya sadece bu işle ilgili geçici uzman birisinin gönderilmesi teklif olunmuştur.⁷⁹

Bölgeden Osmanlı Devleti'ne bildirilen haberlerde yine Afrika sahillerinde bulunan ahalinin Mısır hükümetine karşı olduğu ve Habeş ileri gelenlerinden Menelik ile diğerlerinin Musavva taraflarına doğru birlikte hareket etmekte oldukları ve halkın Musavva adasına doğru kaçtıkları haber verilmiştir. Habeşistan'da farklı milletlerden insanlar olduğu ve bunlar arasında Yohanna isminde birisine yabancılar tarafından kral ünvanı verildiği bildirilmektedir. Habeşistan'ın da hiçbir tarafta iskelesi olmadığı için ve Süveys'ten Babü'l Mendeb'e ve oradan Asir'e kadar ahali hep Müslüman olduğundan ve buralar Mısır elinde olduğundan Habeşliler sahillere çıkamamışlardır. Ancak şimdi Mısır buralar ile ilgilenemediğinden bu yerlerin boş bırakılmaması tavsiye olunmaktadır. Ayrıca Mısır'ın deniz gücü olmadığından da eğer Habeşliler sahile çıkmayı başarırlar ise bunun Hicaz, Yemen ve Mısır topraklarının elden çıkması anlamına geleceği bildirilmektedir. Eğer daha önce de belirtildiği gibi Kızıldeniz'de Osmanlı Devleti üç adet vapur bulundurursa bu durumun önüne geçilebilir. Ayrıca Habeşliler Musavva'ya gelseler bile vapurlar onları püskürteceğinden sahilde de barınamazlar şeklinde bilgi verilmektedir.⁸⁰

İngiltere, Berbera'ya kesin olarak yerleşmek isteyince bu durum Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında sıkıntıya sebep oldu. İngiltere'nin bu girişimine karşı Londra'daki Osmanlı elçisine gönderilecek telgraf şu şekilde oluşturulmuştu: "*İngiltere hükümeti ile Hidivlik arasında imzalanan 7 Eylül 1877 tarihli mukavele ile İngiltere, padişahın Somali üzerindeki hukuk-ı*

⁷⁹ Y.A.HUS. 176/25.

⁸⁰ Y.A.HUS. 176/25.

hükümranisini tasdik etmiştir. Bu hukuk-ı hükümrani içine Berbera isimli yer de dâhildir. Diğer taraftan sabık Hidiv İsmail Paşa, ülkesini dolaşırken Berbera'ya da gelmiş ve burada padişahın hukukunu ve Berbera'nın Osmanlı livası olduğunu belirten bir açıklama yapmıştır. Zaten Babiali de İngiltere elçiliğinin bu meseleye dair tebligatına cevaben, Ağustos 1879'da Hidivlik makamına Berbera'ya herhangi bir ecnebi devletin yerleşmesini men etmesini istemiştir. Bu noktadan hareketle Somali arazisinde bulunan Berbera Osmanlı Devleti'nin mülküdür. Bu durumun aynen Lord Granville'e bildirilmesi istenmektedir”⁸¹ Meselenin ehemmiyeti konunun ciddiyle ele alınmasını mecbur kılmıştır. Hatta Meclis-i Vükela, Berbera'nın Osmanlı Devleti'nin tasarrufunda olduğuna dair malumat bulunmadığından bu durumun Hidivliğe ve Yemen Vilayeti'ne sorulmasına karar vermiştir. Berbera hakkındaki iddiayı ispata dair Londra Elçiliği'ne yazılması düşünülen telgraf için iki müsveddeden birinin tercih edilmesi veya başka bir müsvedde tertip olunmasına dair karar alınmıştır.⁸²

Osmanlı Devleti'nin bölgede güç kazanmasını istemeyen İngiltere, buna mukabil Mısır'ı alttan alttan destekledi ve güçlenmesini sağladı. Mısır, 1877 yılında İngiltere ile bir anlaşma yapmış olsa da bu anlaşma Osmanlı Devleti tarafından tanınmadı. Çünkü Afrika kıtasının güney sahillerinde ticaret yapmak için Mısır Hidivliği tarafından İngiltere Hükümeti ile yapılan bu mukavele İngiltere'ye Berbera'dan Ras Hafun'a kadar olan bölgede ticaret yapma izni veriyordu.⁸³

İngiltere'nin Berbera üzerindeki iddiaları devam ettikçe Osmanlı Devleti Londra elçiliği vasıtasıyla İngiliz devlet adamlarına haklılığını ispat etmeye çalışmıştır. Bu kapsamda 3 Ekim 1884'te gönderilecek bir telgraf hazırlığında şu hususlar üzerinde durulmuştur. “*Osmanlı Devleti, Berbera Limanı üzerine Lord Granville'in gönderdiği cevaptan memnun olmamıştır. Bunun Osmanlı Devleti ve İngiltere arasındaki dostluğa da uygun düşmediği kanaatindedir. Osmanlı Devleti, Berbera dâhil Somali arazisinin Osmanlı mülkü olduğu üzerinde ısrar ediyor. Bu arazide ahali, Osmanlı Devleti ve padişah-halifeye yakındır, buna karşılık Osmanlı Devleti de burayı bir livası olarak görür. Bu duruma da şimdiye kadar hiç kimse itiraz etmemiştir. Mevcut durum İngiltere'nin de malumu olup asla itiraz edilmemiştir. Zaten İngiltere kabinesi de daha evvel Osmanlı Devleti'nin bölgeye asker sevk etmesi üzerine beyanda bulunmuştur. İngiltere hükümeti meseleyi etraflıca tetkik ettiği takdirde bu*

---

⁸¹ MV. 5/35.

⁸² MV. 225/76.

⁸³ Tandoğan 2013, s.147.

duruma kendisi de hak verecektir”⁸⁴ Lord Granville'in gönderdiği cevap ise Osmanlı Devleti'ni memnun etmemiştir. Bunun üzerine Londra elçisinin vereceği cevap yeniden ele alınmıştır. “Berbera Limanı'na dair Lord Granville'in gönderdiği cevap iki devlet arasındaki dostluğa uygun değildir. Filvaki Berbera Limanı'nun içinde bulunduğu Somali arazisi üzerindeki Hidiv'in yetkileri ve bunun müsaadesi Babiali tarafından verilmiştir. Mısır buraları aldığı anda bu yerler Osmanlı toprakları idi. Bu durum 2 Ağustos 1879'da gönderilen evrakta da yer almaktadır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin bu topraklar üzerindeki hukuku 7 Eylül 1877 tarihli Hidivlik ile İngiltere arasında akit olunan mukaveleden daha eskidir. Yine İngiltere hükümeti bundan yedi sene önce Osmanlı Devleti'nin Somali üzerindeki hak ve hukukunu tasdik etmişti. Ayrıca hidivlik ile İngiltere arasında akit olunan mukavele Osmanlı Devleti tarafından tanınmamıştır. Bu yüzden bu mukavelenin tamamlanmamış olması Osmanlı Devleti'nin hukukuna hanel getirmez. Osmanlı Devleti İngiltere'nin bu meseleyi etraflıca inceleyeceğini ve Osmanlı Devleti'nin bölge üzerindeki zaman ve hüküm ile sakat olmayan hakkını teslim edeceğini ümit etmektedir” denilmiştir.⁸⁵

Londra elçiliğinden gelen tahriratta ise (8 Ekim 1884) elçi Lord Granville ile görüşüğünü belirtmektedir. Lord Granville'in verdiği cevap ise Osmanlı Devleti tarafından kabul görmemiştir. Lord Granville verdiği cevapta Somali sahillerinin hiçbir ecnebi devlete verilemeyeceğine dair beşinci maddeyi de içeren hükmü İngiltere tarafından ileri sürülmüşken Osmanlı Devleti bu maddeyi mevki-i icraya koyması gerekirdi. Ancak Osmanlı Devleti bununla ilgili üzerine düşeni yapmamış olduğundan İngiltere hükümeti kendisi tarafından tamamlanmamış bir metni kabul ve tasdik edemez demektedir. Bahsi geçen mukavele ise Mısır Hidivliği ile İngiltere arasında 7 Eylül 1877'de imzalanmıştır. Mukavelenin beşinci maddesinde Somali sahilinin hiçbir kısmının ecnebi bir devlete terk olunamayacağını İngiltere tarafından kabul görmüş olmasıdır. Ancak Lord Granville mukavelenin Osmanlı Devleti tarafından tasdik edilmesiyle geçerli olacağını ancak Osmanlı Devleti bunu tasdik etmediği için Mısır ile İngiltere arasındaki 7 Eylül 1877 tarihli mukavelenin geçerli olamayacağını beyan etmiştir. Yine Osmanlı Devleti bu mukaveleyi onaylamadığı için Somali sahilleri hakkındaki Osmanlı Devleti'nin bu mukaveleye dair iddiaları kabul olunamaz demektedir.⁸⁶ Ancak Osmanlı Devleti'nin tüm gayretlerine rağmen Berbera, 1884'te İngilizlerin eline geçti.

---

⁸⁴ Y.EE. 118/45.

⁸⁵ Y.EE. 118/45.

⁸⁶ Y.EE. 118/45.

İngilizler Zeyla ve Berbera'yı geçici olarak işgal ettiklerini açıklamışlardı.⁸⁷ Ancak bu işgalin geçici olmadığı belliydi.

Mısır, 1884-1885'te Kuzey Somali (İngilizlerin tarif edişine göre Somaliland) topraklarını bırakınca yerini İngiliz koruması aldı. Hindistan birlikleri Kuzey Somali'nin üç sahil kısmında yerleştiler. Bu dönemde bölge tam olarak bilinmiyordu. Keşif gezilerinin ve haritaların bu tarihten sonra üzerinde daha fazla duruldu. Benzer şekilde 1884 yılında da Mısır hükümeti Sudan'daki haklarını bırakarak bölgeden ayrıldı ve Somali üzerindeki iddialarından da vazgeçti. Bu tarihten sonra da (1885) sekiz Somalili kabile İngiliz koruması altına girdi⁸⁸.

İngiltere, 1884 ve 1886'da yerli kabileler ile imzaladığı anlaşmalar ile onları koruması altına aldı. Bunun karşılığında da Berbera Limanı'ndan yararlanma hakkını elde etti. Somali'deki yerli kabileler ile anlaşmalar imzaladığında başlangıçta sadece Berbera Limanı'nı göz önünde tutmuşlar, limanın gerisindeki alanı pek hesaba katmamışlardı. Çünkü bu dönemde Berbera'da yaklaşık 20.000 kişinin yaşadığı tahmin ediliyordu⁸⁹.

İngiltere 1885'te yerli kabilelere imzalattığı anlaşmalarla onları koruma altına aldı. Ancak 1889'daki anlaşmadan sonra hem otoritesini pekiştirdi hem de İngiliz koruma alanı olarak bilinen bir sahayı da oluşturmuş oldu. İngiltere'nin koruma alanı yaklaşık 68.000 milkare idi ve burada tahmini 300.000 insan yaşıyordu. İngilizler Somali üzerinde koruma alanı tesis ettiklerinde aslında burada herhangi bir endüstri, maden, demiryolu, okul yoktu. Çok az miktarda bir ticaret vardı.⁹⁰ Ancak Berbera, Zeyla ve Bulhar limanları yüzyılın sonuna doğru her geçen gün büyüyordu. Ticari açıdan mal alış verişi de gelişme gösteriyordu. Bir süre sonra da İngiliz ticareti açısından Aden, Muskat ve Berbera bölgenin en önemli merkezlerini oluşturdu.⁹¹ Bir yandan da XIX. yüzyılın sonuna doğru giderek gelişen demiryolları Afrika'yı da sarmaya başladı. Bu kapsamda Afrika'nın birçok yerinde bağlantıların genişletilmesi için demiryolları yapılmak istendi. Berbera da bu noktada önemli bir merkez olarak düşünüldü. Yapılması düşünülen yolların birisi Lagos (Batı Afrika'da) ve Berbera (Doğu Afrika'da) arasındaki hattın oluşuyordu. Yine İskenderiye'den başlayan bir yolun Fashoda'daki bir durakla Berbera'ya çıkması tasarlandı ve ayrıca Berbera'dan Harar'a demiryolu yapımı üzerinde duruldu.⁹² Bölgenin önem kazanması ve İngilizlerin yerleşmesi ile birlikte Fransa ve İtalya da bölge

⁸⁷Orhonlu 1996, s.153; Tandoğan 2013, s.58.

⁸⁸Nurse 1891, s.657; Jardine 1925, s.100.

⁸⁹Waterfield 1958, s.12, 14-15; Clifford 1936, s.290.

⁹⁰Jardine 1925, s.100-101; Abdullahi 1992, s.48.

⁹¹Nurse 1891, s.663, Beachey 1962, s.462.

⁹²Prout 1891, s.571; Clifford 1936, s.299.

üzerinde birtakım girişimlerde bulunmak istediler. İtalyanların girişimlerine dair de Roma'daki Osmanlı elçisi Babıali'ye zaman zaman bilgilendirmelerde bulunuyordu.⁹³

30 Mart 1886'da Kahire'den Berbera eski müdürü Ali Vehbi Paşa'nın Sudan hakkında gönderdiği rapor tercüme ettirilerek sadarete gönderildi.⁹⁴ 6 Nisanda da Sadrazam Kıbrıslı Mehmed Kamil Paşa, Sudanlılar elinde esir iken bulduğu fırsattan istifade ederek kaçıp Mısır'a gelen Berbera eski müdürü Ali Vehbi Paşa tarafından Sudan'ın mevcut durumuna dair Ahmed Muhtar Paşa⁹⁵ tarafından gönderilen Arapça raporu tercüme ettirdi. Ali Vehbi Paşa'nın raporunun tercümesinde⁹⁶: *“Eşkiyanın şu anda isyana ve muhalefette ısrar edecekleri ayrıca Dangola'yı fazlasıyla arzu ettikleri tahmin ediliyor. Eğer hükümet eşkiyadan önce Dangola'yı ele geçirir ise eşkiyanın buralarda tutunamayacağı görülmektedir. Üstelik ahalinin büyük bir kısmı eşkiyadan korktuğu için asilere yakın durmaktadır. İstanbul'dan Mısır'a gelen Ahmed Muhtar Paşa otuz bin asker ile Sudan'a gelir ve Sudan valisi Abdülkadir Paşa'yı yanına alırsa eşkiya kolayca bertaraf edilir. Ayrıca Berbera'da Abdürrahman Elencümi ve kardeşi yanlarında epeyce miktar Hartum askeri ve ahaliden kimseler ile on tane top ve yeterince cephane bulundurmaktadır”* ifadeleri yer almaktadır.

Mısır'ın Kuzey Somali'den çekilmesi ile birlikte yabancı devletlerin hem Somali hem de Harar ülkesine doğru faaliyetlerinde bir artış gözlemlendi. Bu durum Osmanlı Devleti tarafından da yakından takip edildi. Bu dönemde bölgede yaşanan bir olay ise Osmanlı Devleti'nin üst kademesini bir süre meşgul etti. Harar Sultanı'nın Harar'da bulunan Avrupalıları katlettiği ve bir İtalyan birliğine hücum edip hepsini öldürdüğü ve bölgede bulunan İngilizler ile muhafız askerlerini esir aldığına dair Paris'te haber çıkınca bunun tetkik edilmesi istenmiştir (26 Nisan 1886).⁹⁷ Bunun üzerine Sadrazam Kıbrıslı Mehmed Kamil Paşa, Harar emiri tarafından meydana gelen kıtal meselesini araştırmak üzere Ahmed Muhtar Paşa'ya, Roma Elçiliği'ne ve Londra Elçiliği'ne haber göndermiştir. Bu hususta Ahmed Muhtar Paşa'dan gelen telgrafname padişaha sunulmuştur (27 Nisan 1886).⁹⁸

---

⁹³ MV. 5/35.

⁹⁴ Y.A.HUS. 190/2.

⁹⁵ 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra Mısır Fevkaled Komiseri olarak atanmıştır. 1882-1908 tarihleri arasında Mısır'da kalmış ve bu görevi yürütmüştür. II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte İstanbul'a dönmüştür.

⁹⁶ Y.A.HUS. 190/2.

⁹⁷ İ.DH. 986/77834.

⁹⁸ Y.A.HUS. 190/118.

Ahmed Muhtar Paşa tarafından İstanbul'a gönderilen telgrafnamede "Zeyla'da daha önceden bazı olaylar olduğu ancak bunları dinlemeyerek Kont Bozonti'nin başkanlığında fenni keşifler yapmak üzere bölgeye Zeyla ve Obuk'tan hareketle dokuz kişilik bir grup yola çıkmıştır. Bu grup ve Harar'daki iki İtalyan tüccar Kildeze ile Arno arasında Harar emirinin adamları tarafından öldürülmüştür. Sekiz ay önce de Mısır askerinin boşalttığı Kildeze'ye getirilen on altı Hint askeri de Hararlılar tarafından esir alınmıştır. Ancak Kildeze Hararlılar tarafından yağma edilmiştir. Bu haberler de Zeyla'daki İngiliz kaynaklarınca öğrenilmiştir. Yine bu ihbar telgrafında Obuk'tan yola çıkan bir Fransız keşif heyetinin de imha edildiği Aden taraflarında bir şayia olarak dolaşmaktadır. Ahmed Muhtar." demektedir (27 Nisan 1886).⁹⁹ Aynı tarihte (27 Nisan 1886) Hariciye Nezareti'ne Roma elçiliğinden gönderilen telgrafname tercümesinde, "kıtıl meselesi her ne kadar resmen tasdik edilmemiş olsa da doğru kabul olunuyor. İtalya hükümeti de bu durum sonucu ortaya çıkan heyecanı teskin etmeye çalışıyor" şeklinde bilgi verilmiştir.¹⁰⁰ Londra elçiliğinden bu aşamada henüz haber alınmamıştır. Hariciye Nazırı da durumu Sadarete bildirmiştir. "Harar Sultanı'nın Avrupalıları katlettiği, İngiliz ve muhafız askerini esir aldığına dair haberlerinin tetkiki için 25 Nisan 1886'da Londra ve Roma elçiliklerine yazı gönderildiğini ve bu konuda 27 Nisan 1886'da Roma elçiliğinden gelen haberin bildirildiği yine Londra elçiliğinden gelecek olan haberin de bildirileceğine dairdir" (28 Nisan 1886).¹⁰¹ Bu şekilde hadisenin tam olarak anlaşılması için gayret gösterilmiştir. Ancak yine de sağlıklı bilgiler tam olarak elde edilememiştir.

Hadise tam olarak anlaşılmadığı için Roma elçiliği, Hariciye Nezareti'ne İtalya hükümetinin Harar'da meydana gelen kıtal hakkında sağlıklı bilgi alamadığı için Kızıldeniz'de bulunan gemilerinden birisini İngiltere ile de ittifak halinde olarak Zeyla'ya göndermesine dair girişimini haber vermiştir (29 Nisan 1886).¹⁰² Yine aynı talep bir süre sonra Sadrazam Kıbrıslı Mehmed Kamil Paşa'ya da intikal etmiştir (30 Nisan 1886).¹⁰³ Mesele son olarak da padişaha bildirilmiş ve İtalya hükümetinin girişimi hakkında bilgi verilmiştir (1 Mayıs 1886).¹⁰⁴

Osmanlı Devleti Berbera ve Kuzey Somali hakkında olan gelişmeleri yakından takip etmiştir. Bunlardan biri de 16 Kasım 1888'de Bombay Şehbenderliği'nin Berbera'daki Semali Kabilesi'nden Şeyh Ali'nin avanesiyle

⁹⁹ Y.A.HUS. 190/118.

¹⁰⁰ Y.A.HUS. 190/118.

¹⁰¹ Y.A.HUS. 190/118.

¹⁰² Y.A.HUS. 190/144.

¹⁰³ Y.A.HUS. 190/144.

¹⁰⁴ Y.A.HUS. 190/144.

hücum eylediğine dair sunduğu raporun arzıdır.¹⁰⁵ Bu hadiseyle ilgili Hariciye Nezareti ve Sadaret arasında görüşmeler olmuştur.¹⁰⁶ Meselenin izahına dair de Bombay gazetesinde 28 Kasım 1888 tarihli çıkan nüshadaki ilgili kısım İstanbul'a gönderilmiştir. O nüshada konu "*Semalilerin Berbera Üzerine Taarruzu*" başlığı ile çıkmıştır. Haberin Aden'den Londra'ya giden hususi bir mektuptan alındığı bildirilmiştir. İçeriğinde ise "*Berbera'da mühim bir vaka meydana gelmiştir. Şöyle ki Semalilerden 300-400 kadar süvari ve bir hayli piyade toplanarak şehrin yerli sakinleri üzerine gece vakti hücum edilmiştir. Ancak mesele büyümeden verilen haber üzerine asker gelmiş ve orada bulunan 50 yerli piyade askeri ile 20 Aden askeri meseleye dâhil olunca Semaliler dehşet içinde kalıp 12 neferi telef ve bir o kadarı da esir edilmiştir. "Ospereli" adlı İngiltere savaş gemisi dahi Aden askeriyle 100 adet yerli piyade askerini alarak bölgeye gitmiştir. Bu durum meseleyi yatıştırmıştır. Ancak bu hadise Berbera ticaretine büyük sekte vuracaktır*" şeklinde yer almıştır.¹⁰⁷

1888'de İngiltere, Fransa ile bölgedeki nüfuzu üzerine bir anlaşmaya vardı. 1894'te de İngiltere ile İtalya arasında bir sınır protokolü üzerinde anlaşıldı. 1897'de de Fransa ile İngiltere arasında 20 Mart 1897 tarihli sınırlar üzerine bir konvansiyon üzerinde uyuşuldu.¹⁰⁸ İtalyanlar da Kızıldeniz'de yürüttükleri faaliyetler için zaman zaman Berbera Limanı'ndan lojistik anlamda yararlandılar.¹⁰⁹ İtalya'nın Afrika'da topraklarını genişletme süreci de 1889 Uccialli Antlaşması ve 1896 Adowa Savaşı ile başladı.¹¹⁰ Ancak öncesinde Osmanlı Devleti bu girişimi başlamadan engellemek istedi.

İngiltere ve İtalya'nın kendi aralarında Aden Körfezi'ni paylaştıklarına dair haberler ortaya çıkınca Osmanlı Devleti bu konuda da çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bu mesele ile ilgili izlenecek yol da belirlenmiştir. Buna göre, 20 Haziran 1894'te İngiltere ve İtalya devletlerinin Aden Körfezi çevresindeki hâkimiyet ve nüfuz alanlarını tayin etmek istedikleri anlaşılmaktadır. Bunun için Mösyö Krispi ile Roma'daki İngiltere elçisi arasında imzalanan protokolün gazetelerde çıkması suretiyle hudut tayini ve ortaya çıkan harita ile İngiltere'nin Zeyla ve Berbera limanları ile Kızıldeniz'in mühim noktaları ve sahili üzerindeki hukukunu bu protokolle İtalya'ya kabul ettirmek istediği anlaşılmaktadır. Zeyla ve Berbera limanları Yemen vilayeti mülhakatından olup, Kızıldeniz'in adı geçen Afrika sahilleri de Osmanlı Devleti'ne ait olup İngiltere de bunu defalarca kabul etmiştir. Bu yüzden iki devletin kendi arasında

¹⁰⁵ Y.A.HUS. 220/41.

¹⁰⁶ Y.A.HUS. 220/41.

¹⁰⁷ Y.A.HUS. 220/41.

¹⁰⁸ Clifford 1936, s. 290.

¹⁰⁹ Ravenstein 1894, s. 134.

¹¹⁰ Hess 1973, s. 94.

kararlaştırdıkları bu protokolü Osmanlı Devleti kabul edemeyeceğini Londra ve Roma elçilikleri vasıtasıyla ilgili devletlere bildirilmesine karar vermiştir. Meclis-i Vükela'nın aldığı bu kararlar daha sonra padişaha da bildirilmiştir.¹¹¹

21 Ağustos 1894'te Mısır Fevkalade Komiserliği aracılığı ile “İtalyanların Kassala’yı istila etmeleri haberinden sonra İngilizlerin Hartum’u zaptetmek planları ve bunun için Londra’daki Lord Dolesli tarafından bazı planlar gönderildiği bazı mahfillerde gizlice konuşulmaktadır. Ancak Londra’dan böyle bir emrin geldiği inkâr olunmaktadır. Şu esnada bazı gazetelerin İngilizlerin Sevakin üzerinden Berbera tarafıyla İtalyanların da Kassala ve Atbara Nehri boyundan Nil yoluyla Hartum’a askeri hareket planladıkları yazılmaktadır. Hatta İngilizler bu hususta Sevakin’de bazı askeri tedbiler almaktadır. Mehmed Arif”¹¹² şeklinde haberler İstanbul’a ulaştırılmıştır. 30 Ağustos 1894’te de Ahmed Muhtar Paşa aynı konuyla ilgili endişeleri Sudan’da bulunan Abdullah El Nayişî’den elde ettiği bilgiler çerçevesinde sadarete göndermiştir.¹¹³ Ancak Osmanlı Devleti’nin bu girişimleri bir sonuç vermemiş ve Berbera Limanı İngilizlerin kontrolüne girmiştir. Benzer şekilde de İngilizlerin, İtalyanların ve Fransızların Somali üzerinde ve çevre bölgelerde nüfuz alanları ortaya çıkmıştır.

Neticede 1884’e kadar Kuzey Somali Mısır Hidivliğinin elinde kalmıştır. Ancak bu tarihten sonra Berbera Mısırlılar tarafından boşaltıldı ve yerini Aden’den gelen birliklere bıraktı. 1882’de Afrika’nın bu bölgesinde İngiltere, Fransa ve İtalya tarafından hamilik ilan edildi. Buna karşı da 1895 yılında Muhammed Abdullah (bilinen ismiyle Deli Molla) bölgenin doğusunda güç kazanmaya başladı. Buna karşı 1901’den 1904’e kadar operasyonlar yürütülse de başarı sağlanamadı. Bu yüzden 1910’da iç bölgeler boşaltıldı ve sadece belli limanlarda askerler bulundurulmaya başlandı. 1913’ten sonra tekrar iç bölgelerin ele geçirilmesi için operasyonlar başlatıldı ve bu 1920’ye dek sürdü.¹¹⁴ Bu dönemde Zeyla, Berbera ve Bulhar gibi şehirlerin ticaret gelirleri (1900-1920) %50 oranında düştü.¹¹⁵ 1920’lerde de Aden ile Berbera arasında sınırlı da olsa bir telgraf hattı vardı. 1922 yılında ise Berbera limanında motorlu deniz taşımacılığı da başladı.¹¹⁶ Ancak bunlar sınırlı gelişmeler olarak kaldı. Yine de Berbera, II. Dünya Savaşı’na kadar ihracat ve ithalatın en başta geldiği bir koloni merkezi oldu.¹¹⁷ Soğuk Savaş döneminde ise Somali ve özellikle

¹¹¹ Y.EE. 50/20.

¹¹² Y.A.HUS. 307/89.

¹¹³ Y.A.HUS. 307/89.

¹¹⁴ Stafford ve Collette, 1931, s.102; Turton 1969, s.641.

¹¹⁵ Mohammad 2004, s.554.

¹¹⁶ Kittermaster 1928, s.333, 336.

¹¹⁷ Samatar vd. 1988, s.85.

Berbera Limanı, Rusların fazlasıyla ilgi gösterdiği bir yer oldu. Güney Yemen'deki Aden'in tam karşısında Sovyet deniz gücünün yerleştiği bir yer haline geldi.¹¹⁸ Berbera Limanı, XX. yüzyılın sonlarına doğru hayvan ihracatı ile tekrar gündeme geldi. Yılda yaklaşık 1,2 milyon hayvan liman aracılığıyla ihraç edildi.¹¹⁹ Ancak Berbera XIX. yüzyıldaki eski önemini tekrar kazanamadı.

Sonuç

XIX. yüzyıl Batılı ülkelerin doğuya olan ilgilerinin arttığı bir yüzyıl olmuştur. Doğuda nüfuz kurmak isteyen birçok ülke olsa da başlıcaları İngiltere ve Fransa'dır. Buna zamanla başkaları da dâhil olmuştur. Özellikle İngilizler Hindistan'la daha fazla ilgilenmişler ve Hindistan İngiliz sömürgeleri içinde farklı bir konuma yükselmiştir. Hindistan ile olan ticaretin ve ulaşımın korunması da aynı derecede önemli hale gelmiştir. Bu yüzden İngilizler Osmanlı Devleti'nin zayıflaması, bölgede Mehmed Ali Paşa'nın güçlü bir Mısır inşa etmek arzusu ve bir de Fransa gibi başka devletlerin kendilerinden önce stratejik yerleri ele geçirmelerini önlemek için Aden'i işgal etmişlerdir. Aden'in işgal edilmesi ise Kızıldeniz ve Aden Körfezi'ndeki liman şehirlerini ve bu şehirler aracılığı ile bölgede son derece önemli bir kıymeti olan ticareti daha da öne çıkarmıştır.

Somali kıyıları ve Berbera şehri de bölgenin yükselen değeri ile öne çıkan yerler arasındadır. Bu yerler Osmanlı Devleti tarafından Yemen üzerinden yönetilmekte iken muhafazası giderek güçleşmiştir. Osmanlı Devleti bölgeyi doğrudan idare edemediği için Berbera gibi şehirlere ilk olarak İngilizler el atmak istemişlerdir. Sonra da başka devletlere ait tüccarlar sık sık gelmeye ve Somali kıyılarında ayrıcalık elde etme peşine düşmüşlerdir. Bu ayrıcalıklar bir süre Osmanlı Devleti de zayıf olduğundan doğrudan elde edilmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti bölgeyi doğrudan yönetmenin zorluğuna ve yabancı ilgisinin artışına binaen buraların idaresini isteyen Hidiv İsmail Paşa'ya ilk olarak Sevakin ve Musavva'yı vermiştir. Ardından bu hak Mısır tarafından Berbera'yı da içine alacak şekilde Uganda'ya kadar genişletilmek istenmiştir. İsmail Paşa ve onun görevlendirdiği yabancı subaylar bölgede birçok askeri operasyonlar yapmışlardır. Ancak 1884'e gelindiğinde Mısır hem kendi sorunları ve hem de yabancı baskısı nedeniyle buralardan çekilmek zorunda kalmıştır. Mısır kuvvetlerinin çekildiği Berbera'ya ve Kuzey Somali'ye İngilizler yerleşmiştir. Diğer yerler de başka ülkeler tarafından alınmıştır. Kısa bir zaman içinde buralarda koruma alanları teşkil edilmiş ve Batılı ülkelerin nüfuz alanları tahdit edilmiştir.

¹¹⁸ Schwab 1978, s.12-13.

¹¹⁹ Ahmed ve Green 1999, s.119-120.

İngilizlerin Berbera ve Somali kıyılarına ilgi duymaları 1882'de İngilizlerin Mısır'ı işgal etmeleriyle doğrudan ilişkilidir. Ancak XIX. yüzyılın başında bu ilgi henüz netleşmiş değildir. O yüzden Somali sahillerinde nüfuz kurma girişimleri daha çok East India Company, Hindistan'daki İngiliz yönetimi ve Aden'deki sivil ve askeri yetkililer eliyle yürümüştür. 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla birlikte İngilizler, Mısır da dâhil olmak üzere Hindistan yolu üstünde yer alan tüm Kızıldeniz ve Akdeniz sahilleri üzerindeki ilgilerini arttırmışlardır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında ise İngiliz ilgisi daha çok Mısır üzerine kaymıştır. Kuzey Somali ve çevresinin bir ara Mısır Hidivliği'nde bulunması ve 1884'teki geri çekiliş de Mısır üzerinde devam eden rekabetin ve 1882 İngiliz işgalinin bir sonucu olmuştur. O yüzden yüzyılın sonuna doğru Mısır'daki İngiliz varlığının tesiri tüm bölgede yoğun bir şekilde hissedilmiştir.

Berbera limanı yüzyıl içinde küçük bir kasaba iken hızla büyümüştür. Özellikle uzun süredir bölgede ticari faaliyetler yapan Hint tüccarlarına İngiliz, İtalyan, Fransız ve diğer ülkelerden gelen tüccarlar da eklenmiştir. Ticari canlanma Mısır idaresi altındayken daha da artmıştır. İngilizler 1884'te ele geçirdince de bu artış devam etmiştir. Berbera Afrika'da yapılmak istenen demiryolu hatları kapsamında da önemli bir yer olarak düşünülmüştür. XIX. yüzyılın sonuna doğru da Berbera'nın öneminde bir düşüş yaşanmaya başlamıştır. Bunda bölgedeki halkın İngilizlere karşı tepki göstermeye başlaması ve bunun zaman içinde çatışmaya dönmesi de etkili olmuştur. Nevarki Berbera XIX. yüzyıldaki önemini XX. yüzyılda devam ettirememiş ve giderek gerilemiştir. Günümüzde de Somali sınırları içinde kalan bu şehir eski değerinden mahrumdur. Bunda Somali'deki genel sorunlar ve XIX. yüzyıl içinde kaynaklarının büyük bir kısmının paylaşım kavgası ve nüfuz mücadeleleri içinde heba edilmesi de önemli bir yer tutmuştur.

KAYNAKLAR

a. Osmanlı Arşivleri

ADM 344/1193;

İ.DH. 986/77834;

MV. 5/35; 225/59; 225/76;

Y.A.HUS. 176/25; 190/2; 190/118; 190/144; 220/41; 307/89;

Y.EE. 50/20; 118/45;

Y.PRK.HR. 8/9;

b. İngiliz Arşivleri

FO 78/3957;78/4613; 925/81; 925/82; 925/687; 925/1025.

c. Araştırma ve İnceleme Eserler

- Abdullahi 1992 Abdurrahman Abdullahi, Tribalism, Nationalism and Islam: The Crisis of Political Loyalty in Somalia, Institute of Islamic Studies, *Yüksek Lisans Tezi*, McGill University, Montreal
- Ahmed Lütü Efendi 1993 Ahmed Lütü Efendi, *Vakanüvis Ahmed Lütü Efendi Tarihi*, C. XV, Yayına Hazırlayan M. Münir Aktepe, TTK Basımevi, Ankara.
- Ahmed ve Green 1999 İsmail Ahmed I. - Reginald Herbold Green, "The Heritage of War and State Collapse in Somalia and Somaliland: Local-Level Effects, External Interventions and Reconstruction", *Third World Quarterly*, Vol. 20, No. 1, pp. 113-127.
- Ahmet Cevdet Paşa 1309 Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C.11-12, Tertib-i Cedit, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet.
- Ahmet Cevdet Paşa 1991 Ahmet Cevdet Paşa, *Tezahir 40-Tetimme*, Yay. Cavid Baysun, TTK Basımevi, Ankara.
- Ahmet Raşit Paşa 2013 Ahmet Raşit Paşa, *Tarih-i Yemen ve San'a*, C. I-II, Yay. Haz. Sadettin Baştürk, Taşhan Kitap Yayınları, Ankara.
- Allahverdi 2013 Reyhan Şahin Allahverdi, "Kızıldeniz'de Osmanlı Hâkimiyeti: Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Habeşistan'daki Beylerbeyliği (1561-1567)", *Studies of the Ottoman Domain*, C.3 S.5, s. 35-48.
- Altundağ 1988 Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmet ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841*, TTK Basımevi, Ankara.
- Beachey 1962 R. W. Beachey, "The Arm Trade in East Africa in the Late Nineteenth Century", *The Journal of African History*, Vol. 3. No. 3., pp. 451-467.
- Bridges 1986 Roy Bridges, "The Visit of Frederick Forbes to the Somali Coast in 1833", *The International Journal of African Historical Studies*, Vol. 19 No. 4, pp. 679-691.
- Burton 1855 Richard F. Burton, "Narrative of a Trip to Harar", *Journal of the Royal Geographical Society of London*, Vol. 25, s. 136-150.

- Chaillé Long 1887 C. Chaillé Long, “Colonel Chaillé. Long on the Juba”, *Journal of the American Geographical Society of New York*, Vol. 19, pp. 194-198.
- Charteris 1945 John Charteris, “Roadbuilding in the British Army”, *Military Affairs*, Vol. 9 No. 2, pp. 181-186.
- Clifford 1936 E.H.M.Clifford, “The Biritish Somaliland-Ethiopia Boundary”, *The Geographical Journal*, Vol. 87 No. 4, pp. 289-302.
- Dames 1921 M. Longworth Dames, “The Portuguese and Turks in the Indian Ocean in the Sixteenth Century”, *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, No. 1, pp. 1-28.
- Driault 2013 Édouard Driault, *Napoléon'un Şark Siyaseti, Selim-i Salis, Napoléon, Sébastiani ve Gardane*, Ter. Köprülüzade Mehmed Fuad, Çev. Selma Günaydın, TTK Basımevi, Ankara.
- Durrill 1986 Wayne K. Durrill, “Atrocious Misery: The African Origins of Famine in Northern Somalia, 1839-1884”, *The American Review*, Vol. 91 No. 2, Oxford University Press. Pp. 287-306.
- El-Müeyyed 1999 Sadık El-Müeyyed, *Habeş Seyahatnamesi 1904*, Yay. Haz. Mustafa Baydemir, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Evliya Çelebi 2011 Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Mısır-Sudan-Habeşistan-Somali-Cibuti-Kenya-Tanzanya*, 10. Kitap C. I-II, Haz. Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Gencer 2001 Ali İhsan Gencer, *Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu (1789-1867)*, TTK Basımevi, Ankara.
- Godsall 2001 Jon R. Godsall, “Richard Burton’s Somali Expedition, 1854-55: Its Wider Historical Context and Planning”, *Journal of the Royal Asiatic Society*, Thir Series, Vol. 11, No. 2, pp. 135-173.
- Hartman 1997 R. Hartman, “Berbera”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 2, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 524-525.
- Hess 1973 Robert L. Hess, “Italian Imperialism in Its Ethiopian Context”, *The International Journal of African Historical Studies*, Vol. 6, No. 1, pp. 94-109.
- Hoskins 1942 Halford L. Hoskins, “British Policy in Africa 1873-1877: A Study in Geographical Politics”, *Geographical Review*, Vol. 32, No. 1, pp. 140-149.
- Ivanov 2013 Nikolay Ivanov, *Osmanlı'nın Arap Ülkelerini Fethi 1516-1574*, Çev. İlyas Kemaloğlu - Rakhat Abdieva, TTK Basımevi, Ankara.
- Jardine 1925 Douglas Jardine, “Somaliland: The Cindrella of the Empire”, *Journal of the Royal African Society*, Vol. 24, No. 94, pp. 100-109.

Somali'de Berbera Limanı ve Osmanlı Devleti'nin Bölge Üzerindeki İddiaları

- Kavas 2001 Ahmet Kavas, "Doğu Afrika Sahilinde Osmanlı Hâkimiyeti: Kuzey Somali'de Zeyla İskelesinin Konumu (1265-1334/1849-1916)", *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı 5, s. 109-134.
- Kittermaster 1928 H. B. Kittermaster, "British Somaliland", *Journal of the Royal African Society*, Vol. 27. No. 108, pp. 329-337.
- Lawson 1983 Fred H. Lawson, "International Regimes and Commercial Hegemony: Control of the Arabian Littoral, 1800-1905", *The International History Review*, Vol. 5 No. 1, pp. 84-112.
- Marsden 1968 Arthur Marsden, "Salisbury and the Italians in 1896", *The Journal of Modern History*, Vol. 40, No. 1, pp. 91-117.
- Mohammad 2004 Jama Mohammad, "The Political Ecology of Colonial Somaliland", *Africa: Journal of the International African Institute*, Vol. 74, No. 4. Pp. 534-566.
- Moore-Harell 1999 Alice Moore-Harell, "Economic and Political Aspects of the Slave Trade in Ethiopia and the Sudan in the Second Half of the Nineteenth Century", *The International Journal of African Historical Studies*, Vol. 32, No. 2/3, pp. 407-421.
- Moore-Harell 1998 Alice Moore-Harell, "Slave Trade in the Sudan in the Nineteenth Century and Its Suppression in the Years 1877-1880", *Middle Eastern Studies*, Vol. 34, No. 2, pp. 113-128.
- Nurse 1891 Charles G. Nurse, "A Journey Through Part of Somali-Land, between Zeila and Bulhar", *Proceeding of the Royal Geographical Society and Monthly Record of Geography*, New Monthly Series, Vol. 13, No. 11, pp. 657-663.
- Orhonlu 1996 Cengiz Orhonlu, *Habeş Eyaleti*, TTK Basımevi, Ankara, 1996.
- Özbaran 2013 Salih Özbaran, *Umman'da Kapaşan İmparatorluklar; Osmanlı ve Portekiz*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2013.
- Pankhurst 1974 Richard Pankhurst, "Indian Trade with Ethiopia, the Gulf of Aden and the Horn of Africa in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries", *Cahiers d'Etudes Africaines*, Vol. 14 Cahier 5, pp. 453-497.
- Prout 1891 H. G. Prout, "A Central African Railroad", *Journal of the American Geographical Society of New York*, Vol. 23, pp. 566-574.
- Ramm 1944 Agatha Ramm, "Great Britain and the Planting of Italian Power in the Red Sea 1868-1888", *The English Historical Review*, vol. 59, No. 234, pp. 211-236.
- Ravenstein 1894 E. G. Ravenstein, "Italian Explorations in the Upper Basin of the Jub", *The Geographical Journal*, Vol. 3, No. 2, pp. 134-138.
- Rawson 1885 Rawson W. Rawson, "European Territorial Claims on the coasts of the Red Sea and Its Southern Approaches, in 1885", *Proceedings of the Royal Geographical Society and Monthly of Geography*, New Monthly Series, Vol. 7, No. 2, pp. 93-119.

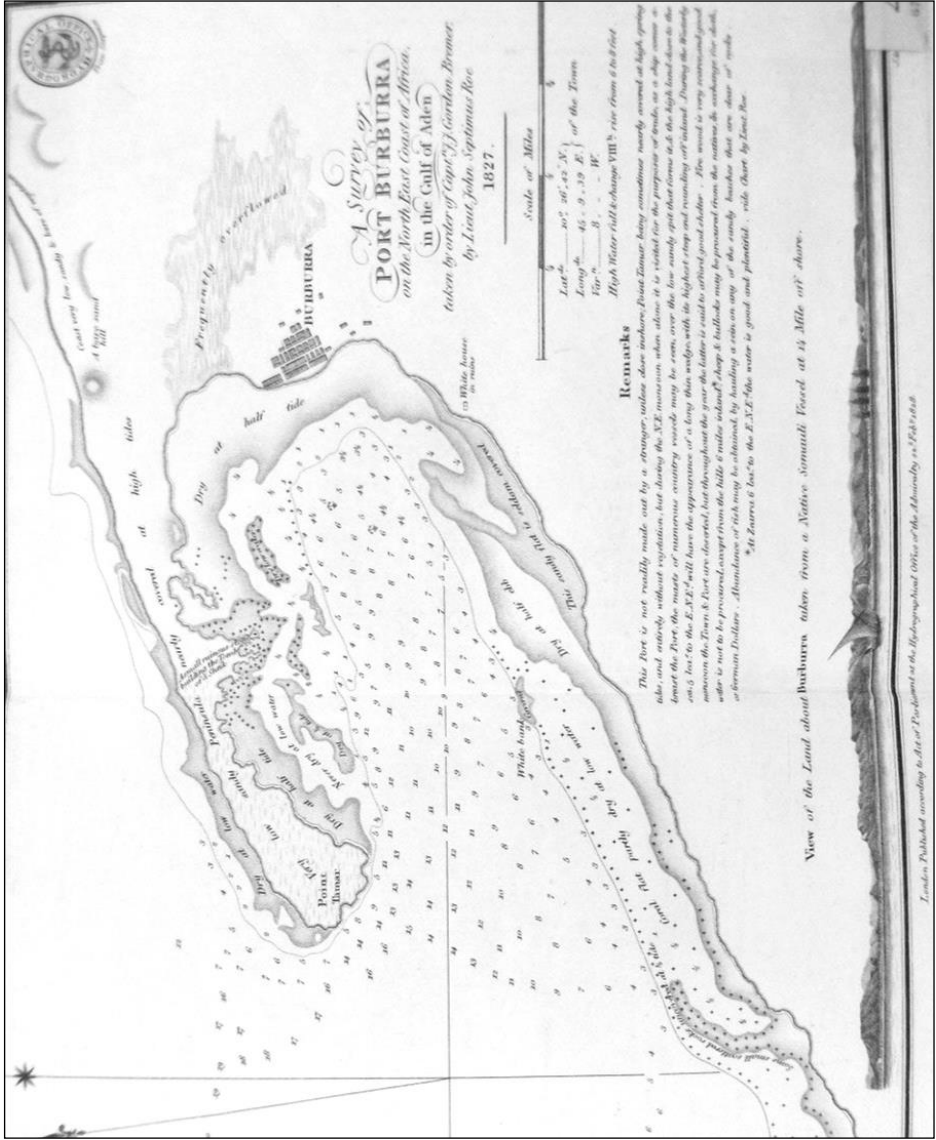
Durmuş Akalın

- Robinson 1927 Arthur E. Robinson, “The Egyptian-Abyssinian War of 1874-1876”, *Journal of the Royal African Society*, Vol. 26, No. 103, pp. 263-280.
- Samatar vd. 1988 Abdi Samatar, Lance Salisbury ve Jonathan Bascom, “The Political Economy of Livestock Marketing in Northern Somalia”, *African Economic History*, No. 17, pp. 81-97.
- Sarıyıldız 1996 Gülseren Sarıyıldız, *Hicaz Karantina Teşkilatı (1865-1914)*, TTK Basımevi, Ankara.
- Schwab 1978 Peter Schwab, “Cold War on the Horn of Africa”, *African Affairs*, Vol. 77, No. 306, Oxford University Press. pp. 6-20.
- Sırma 2008 İhsan Süreyya Sırma, *Osmanlı Devleti'nin Yıkılışında Yemen İsyanları*, Beyan Yayınları, İstanbul.
- Soysal 1999 İsmail Soysal, *Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)*, TTK Basımevi, Ankara.
- Stafford 1931 J. H. Stafford and C.L. Collonette, “The Anglo-Italian Somaliland Boundary”, *The Geographical Journal*, Vol. 78, No. 2, pp. 102-121.
- Tandoğan 2013 Muhammed Tandoğan, *Afrika'da Sömürgecilik ve Osmanlı Siyaseti (1800-1922)*, TTK Basımevi, Ankara.
- Thomas 1908 Northcote W. Thomas, “The Market in African Law and Custom”, *Journal of the Society of Comparative Legislation, New Series*, Vol. 9. No. 1, pp. 90-106.
- Turton 1970 E. R. Turton, “Kirk and the Egyptian Invasion of East Africa in 1875: A Reassessment”, *The Journal of African History*, Vol. 11, No. 3, pp.355-370.
- Turton 1969 E. R. Turton, “The Impact of Mohammad Abdille Hassan in the East Africa Protectorate”, *The Journal of African History*, Vol. 10, No. 4, pp. 641-657.
- Uzunçarşılı 1988 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK Basımevi, Ankara.
- Waterfield 1958 Gordon Waterfield, “The Horn of Africa”, *African Affairs*, Vol. 57, No. 226, pp. 11-19.
- Yavuz 2003 Hulusi Yavuz, *Yemen'de Osmanlı İdaresi ve Rumuzi Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara.

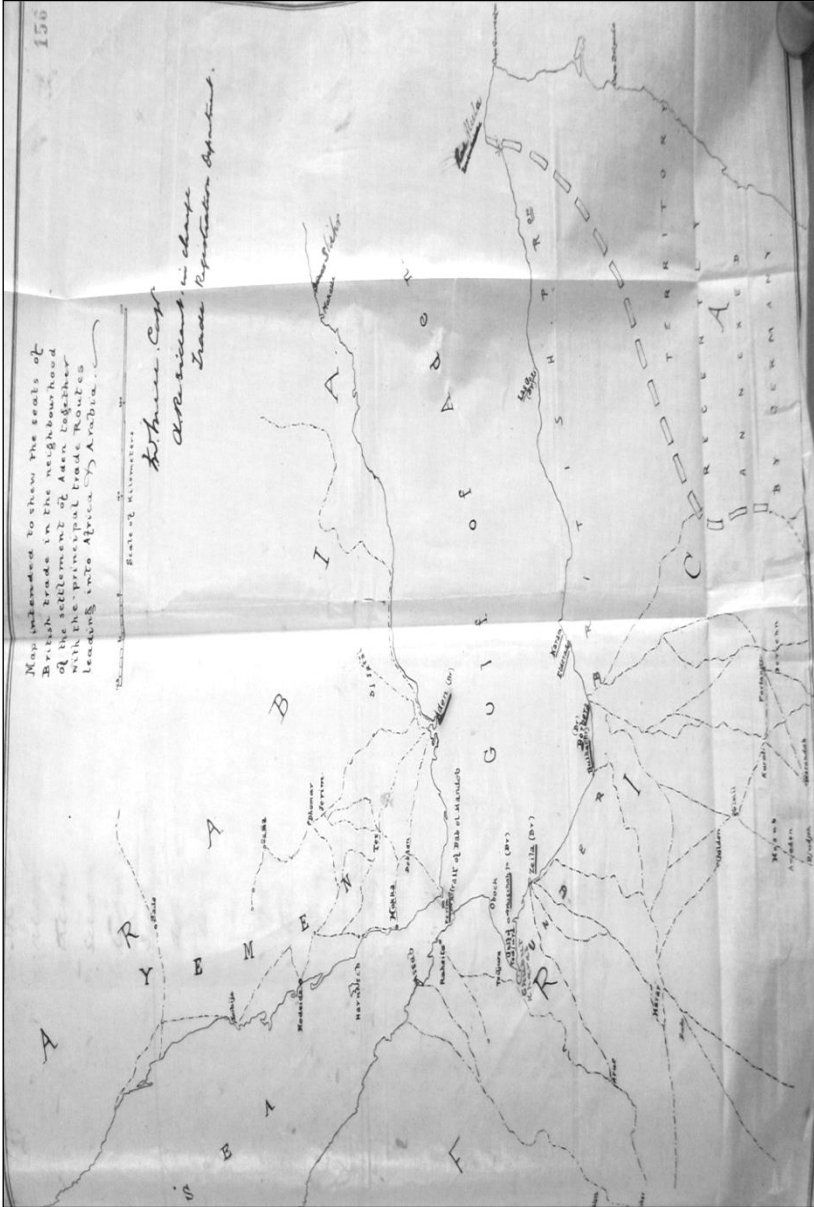
Durmuş Akalın

EK1: 1828'de Aden Körfezi'nde Burburra (Berbera) Limanı (FO 925/1025).

Somali'de Berbera Limanı ve Osmanlı Devleti'nin Bölge Üzerindeki İddiaları

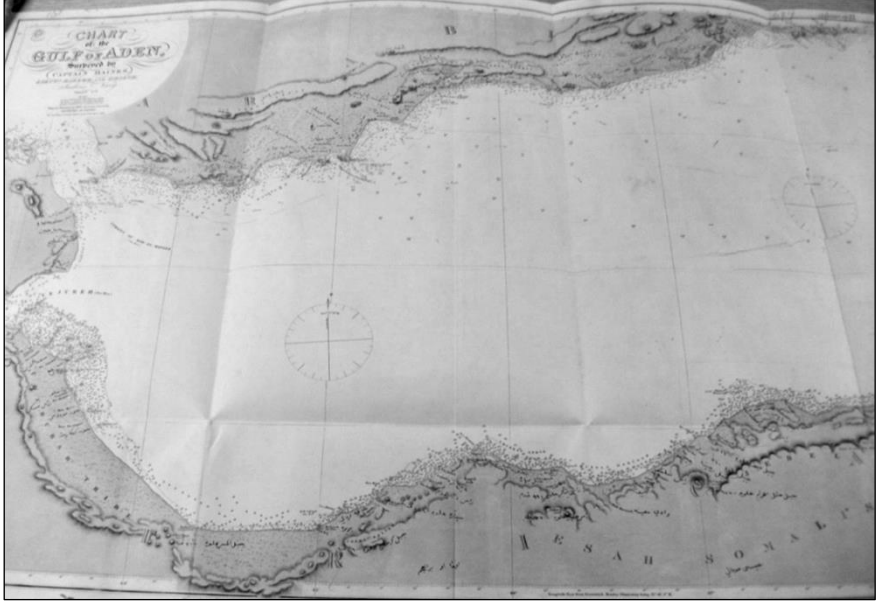
EK 2: Aden ve Çevresinde İngiliz Tüccarların İkamet Ettiği Yerler ile Arabistan ve Afrika İçlerine Doğru Ticaret Yolları (FO 78/3957).

EK 3: Kaptan Haines'in Aden Çevresindeki İncelemeleriyle Hazırladığı Harita (FO 925/687)

Somali'de Berbera Limanı ve Osmanlı Devleti'nin Bölge Üzerindeki İddiaları

EK 4: 1847'de Afrika Sahilleri ve Aden (FO 925/82)

EK 5: 1818'de Afrika Sahilleri ve Sokotra Adası (FO 925/81).

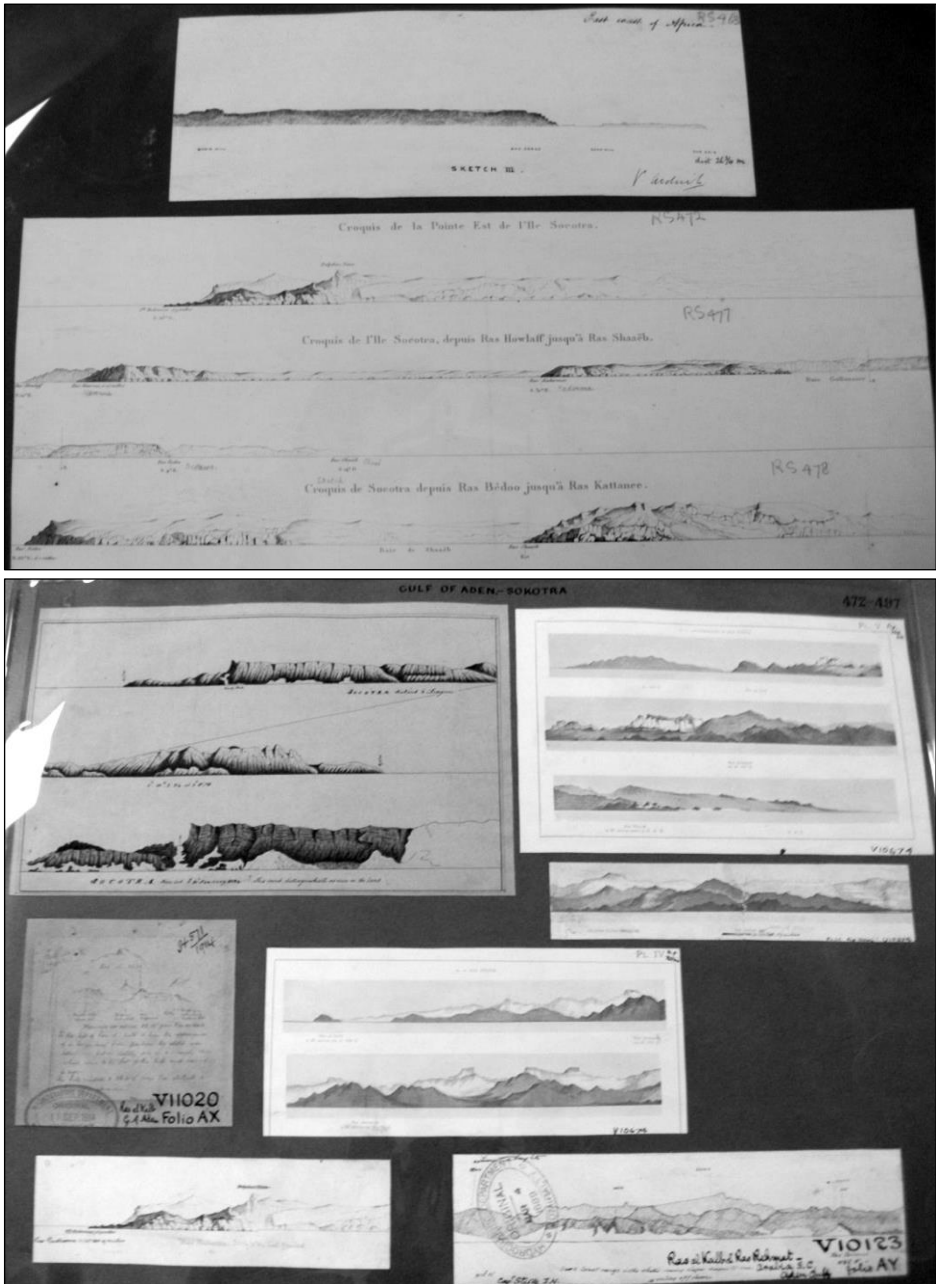

EK 6: 1848'de Kaptan Haines'in Raporlarında Soktora Adası (FO 925/687).

EK 7: 1887'de Aden Körfezi ve Sokotra Adası Çevresinde İncelemeler (ADM 344/1193).

Somali'de Berbera Limanı ve Osmanlı Devleti'nin Bölge Üzerindeki İddiaları

Durmuş Akalın